

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XI^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

LXXXIII заседание, вторникъ, 21 августъ 1901 г.

(Отворено въ 3 ч. слѣдъ пладнѣ подѣ прѣсѣдателството на полпрѣсѣдателя г. В. Кжичовъ.)

Прѣсѣдателствующъ В. Кжичовъ: (Звъни.)
Засѣданieto се открива.

Моля г. секретаря да прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретаръ Н. Кормановъ: (Прочита списъка.)
Отсѣдствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: И. Арнаудовъ, А. Бозовски, И. Георгиевъ, Е. Хасановъ, П. Калининъ, Х. Конкилевъ, А. Маринкехайовъ, О. Сюлеймановъ, Д. Папазовъ, Т. Петровъ и И. Саллабашевъ.)

Прѣсѣдателствующъ В. Кжичовъ: Отсѣдствуватъ 11 народни прѣдставители. Има законното число народни прѣдставители и засѣданieto може да продължава.

На дневенъ редъ за днешното засѣдание имаме:

I. Разискване по доклада на парламентарната комисиия за даване подъ съдъ бившитѣ министри отъ кабинета на Т. Иванчовъ;

II. Прѣдложение отъ народния прѣдставителъ г. Н. Антикаровъ за изтълкуване чл. 50 отъ избирателния законъ, относително дѣйствителността на законодателния мандатъ на Анхилския народенъ прѣдставителъ г. Д-ръ П. Табурновъ;

III. Второ четене прѣдложенията: 1) отъ г. А. Франга за прибавление нова алинея къмъ чл. 208 отъ закона за сѣдоустройството; 2) отъ г. Н. Цановъ за измѣнение чл. чл. 44, 45 и 221 отъ углавното сѣдопроизводство и чл. 163 отъ санитарния законъ и 3) отъ г. П. Кръстевъ за измѣнение чл. 4 отъ закона за общинскитѣ налози, и

IV. Прѣдложението отъ народния прѣдставителъ г. Д. Ризовъ по изразходване безусловнитѣ фондове отъ бившитѣ министри.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, съобщавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че на основание чл. 42 отъ правилника за вътрѣшния редъ на Народното Събрание

разрѣшихъ десетъ дена отпускъ на г. Егемъ Ефенди Хасановъ, народенъ прѣдставителъ отъ Кеманларската околия.

Постѣпили сѣ въ Народното Събрание, по поводъ на доклада на парламентарната комисиия, четири заявления, именно: едно обяснение отъ г. Теневъ, бившъ министъръ на Финанситѣ, и друго отъ г. г. Тодора Иванчовъ и Димитра Тончевъ, бивши министри, единиятъ президентъ, другиятъ на Обществениятъ Сгради; получено е и едно обяснение отъ г. Странски, който се закача въ доклада на парламентарната комисиия, а сѣщо подобно отъ инж. неръ Попова, който тъй сѣщо се закача въ доклада на комисиията. На основание рѣшението, взето когато се чете първото обвинение на министритѣ, ще се четатъ по-напрѣдъ обясненията, които даватъ г. г. бившитѣ министри. (Д. Ризовъ: Само обясненията на г. г. бившитѣ министри, а другитѣ да отидатъ прѣдъ слѣдствената комисиия! — М. Златановъ: Даже подѣ клетва ще се питатъ!)

Секретаръ М. Златановъ: (Чете.)

„До г. Прѣсѣдателя на XI-то Обикновено Народно Събрание.

Г-не Прѣсѣдателю!

Докладътъ на парламентарната комисиия ни се връчи едва на 14 того послѣ обѣдъ. На първо мѣсто въ него комисиията оправдава нецѣлнотата и неточността му съкъсото врѣме, което ѣ било дадено за издирване. Ако комисиията, състояща се отъ 12 члена, заявява, че дадениятъ ѣ двумѣсеченъ срокъ билъ недостатъченъ, то лесно ще разбератъ г. г. народнитѣ прѣдставители физическия въ насъ невъзможность само въ три дни да провѣримъ, обяснимъ и оборимъ изложеното въ доклада, като се има прѣдъ видъ и това очебиюще обстоятелство, че тя е събирала всичкия си материалъ и е правила издирването си, безъ да е счела за нужно да поиска и отъ насъ, каквито и да е обяснения по този материалъ.

Независимо от това обстоятелство, пристрастието на анкетиоритъ, което блика на всяка страница изъ доклада на комисията, дава на всекиго да разбере, че е прѣд-рѣшенъ вече въпросътъ за прѣпращането дѣлото прѣдъ Държавенъ съдъ.

При тѣзи условия намъ не остава друго, освѣнъ да прѣдставимъ въ сѣда надлежнитѣ обяснения и доказателства за наша защита и за възтържествуването на истината. Ето защо ние считаме за свой дългъ да съобщимъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че намираме за излишно повторно даване обяснения по възведенитѣ срѣщу насъ обвинения, като се ограничимъ засега съ слѣдующитѣ кратки забѣлѣжки.

Парламентарната комисия не е установила подробно и обстоятелно фактитѣ на обвинението и не е посочила едно по едно приписванитѣ намъ прѣстѣпления, както това се изисква отъ конституцията и закона за сѣдене министритѣ. Докладътъ на парламентарната комисия е почти сжщиятъ като она на първата анкетна комисия, съ изключение на нѣкои незначителни допълнения, които се отличаватъ съ пълна непроученост и необмисленост. А пъкъ ние въ засѣданията на Събраниято отъ 16 и 17 май т. г. доказахме, че всичкитѣ дѣйствия, които ни се приписватъ като прѣстѣпления, не само че не сж отъ естество да оправдаятъ едно углавно прѣстѣждане, но и въ добавѣкъ такива дѣйствия сж били вършени въ много по-голямъ размѣръ отъ нашитѣ прѣдшественици, па даже и отъ днешното Правителство.

Така, поддържателитѣ-депутати на днешното Правителство ни обвиняватъ въ това, че сме били нарушили чл. 126 отъ конституцията, нахождащъ се въ главата за „държавнитѣ займове“, а пъкъ това сжщото Правителство прѣди два мѣсеца и половина наруши флагрантно чл. 125 отъ конституцията, нахождащъ се въ сжщата глава за „държавнитѣ займове“, като направи единъ заемъ повече отъ 3.000.000 л. безъ разрѣшението на Народното Събрание, което засѣдавало въ врѣмето когато се правѣше този заемъ отъ Руския държавенъ банкъ.

Така сжщо за неизлишно считаме да припомнимъ на г. г. народнитѣ прѣдставители и онѣзи злощастни финансови операции съ 30% лихва, извършени отъ нашитѣ прѣдшественици, въпрѣки прѣдписанията на конституцията и въ ущърбъ на държавнитѣ интереси.

Обвиняватъ ни допълнително въ доклада, че сме били направили флагрантно нарушение на закона за земе-дѣлческитѣ каси, като сме постановили да се даде отъ печалбитѣ на земеделческитѣ каси субвенция на едно паракодно дружество за установяване прѣми съобщения между българскитѣ и чуждестрани пристанища, което е направено изключително за интереса на нашето земе-дѣлие и търговия. Ако това наше дѣйствие е флагрантно нарушение на закона за земеделческитѣ каси, то такава сжщо е извършилъ и сегашния прѣдсѣдател на Народното Събрание г. Гешовъ, който, въ битността си министъръ, е далъ отъ печалбитѣ на сжщитѣ каси 700.000 л. за поддържане нѣждитѣ на Дирекцията на статистиката.

Това флагрантно нарушение на закона за земеделческитѣ каси върши и днешното Правителство, което продължава да плаща отъ приходитѣ на каситѣ на голѣма частъ отъ чиновницитѣ, служащи при сжщата дирекция.

Отъ такова естество сж и всичкитѣ други обвинения, посочени въ доклада на комисията, като поуката на вагони безъ търгъ, построяването на хамбари, беззаконията вършени по изборитѣ и пр. и пр.

При това, молимъ Народното Събрание да специфицира и формулира претендиранитѣ прѣстѣпления отдѣлно за всекиго отъ бившитѣ министри, като ги вотира и отдѣлно едно по едно, съгласно прѣдписанието на конституцията.

Относително сега формулираното отъ комисията обвинение за измѣна къмъ Отецеството и Короната, ние се отказваме да дадемъ тукъ каквито и да е обяснения. Неговата несъстоятелностъ е очевидна и то стои въ явно противорѣчие съ прѣдписанията на конституцията и съ нашитѣ дѣла.

Щомъ е въпросъ за измѣна къмъ Отецеството и Короната, въ истинската смисълъ на това грозно прѣстѣпление, ние бихме желали, щото съвѣстта на всички държавници да бѣде тѣй чиста, както е нашата.

Съ почитание: Т. Иванчовъ.

Д. Тончевъ.“

Секретаръ Д-ръ А. Ходжевъ: (Чете.)

„Обяснения по доклада на парламентарната комисия до XI-то Обикновено Народно Събрание.

Г-да народни прѣдставители,

Получихъ едва на 14 того въ 8 ч. вечерта доклада на почитаемота комисия, която избрахте да прѣвѣди дѣйствията на Министерството Иванчовъ—Радославовъ; въ което съмъ вземалъ и азъ участие. Поради късото врѣме, съ което разполагамъ, азъ ще се огранича да направя само нѣколко кратки забѣлѣжки върху ония части отъ доклада на комисията, които се отнасятъ специално до мене и дѣто забѣлѣжвамъ нови работи, понеже обясненията ми отъ 16 май 1901 г., върху доклада на първата комисия, съдържатъ по-обстоятелствени възражения по формулиранитѣ обвинения.

1. Въ часть III, стр. 217 ¹⁾ на доклада си, парламентарната комисия ме обвинява въ нарушение чл. 59 отъ закона за отчетността по бюджета, дѣто не съмъ искалъ одобреніе отъ Министерския Съвѣтъ за наемане частни магазини, прѣдназначени за складиране десетъчнитѣ храни. Имамъ да заявя, че наемането на частнитѣ магазини е станало съ знанието на Министерския Съвѣтъ, защото не може да се допусне, че когато цѣлото Правителство въ продължение на мѣсеци се е занимавало постоянно съ мѣр-китѣ, които трѣбва да се взематъ за по-успѣшното прилагане на закона за десетъка; когато разни комисии сж изучавали тия мѣрки и всѣки день Министерскитѣ Съвѣтъ е разисквалъ разни въпроси по тая часть, нѣма той да бѣде извѣстенъ за наемането частни хамбари. Но и да се допусне прѣдположението на комисията, че азъ съмъ „дѣйствувалъ въ случая свършено самостоятелно“, никакво нарушение не е извършено на чл. 59 отъ закона за отчетността, който нѣма нищо общо съ наемането здания. Тоя членъ се касае до строеніето. Члена гласи слѣдующето: „Всички общеполесни работи,

¹⁾ Стр. 3.261 въ стенографическитѣ дневници.

като пктища, канали, мостове на рѣки, желѣзници, здания, паметници, пристанища и др. подобни прѣдприятія отъ обща полза, стойността на които надминава 50.000 л., се разрѣшаватъ отъ сумитѣ прѣдвидени за тая цѣль въ бюджета съ Княжески укази, придружени отъ мотивирани доклади. Сключванитѣ за подобни прѣдприятія контракти иматъ сила само слѣдъ утвърдението имъ отъ Министерския Съвѣтъ.“

2. На стр. 264¹⁾ отъ доклада си парламентарната комисия заключава, че съ рѣшението си за наемане шлепове за прибиране хранитѣ по дунавскитѣ пристанища Министерския Съвѣтъ явно е ошетилъ държавното съкровище; защото за сжщата цѣль е имало вече наети частни магазини и се строели дървени хамбари, а, слѣдователно, шлеповетѣ сж били съвършено излишни и сж нарушени чл. чл. 8 и 40 отъ закона за публичнитѣ търгове и чл. 77 отъ закона за отчетността по бюджета, защото е разрѣшно наемането на шлеповетѣ да стане по доброволно съгласие, а не чрезъ публиченъ търгъ, безъ да е имало нужда отъ бързина; комисията прибавя още: „освѣтъ това, самъ г. М. Теневъ, въ качеството си Министъръ на Финанситѣ, е способствувалъ да се ущети държавната хазна, като е допусналъ да се вземе рѣшение отъ Министерския Съвѣтъ за наемъ шлепове, а, слѣдователно, за разходване на суми, за които нито законътъ за данъка върху земнитѣ произведения за 1900—1901 г. прѣдвизда, нито свободенъ кредитъ е имало. Но освѣтъ това, г. Теневъ е ушетилъ съкровището съ наемане шлепове за повече, отколкото му е разрѣшено съ двѣтъ постановления отъ Министерския Съвѣтъ — наелъ е шлепове за 25.315 тона, когато трѣбваше да наеме само за 16.000 тона, слѣдователно, съ 9.315 тона повече за наемъ 47.538 л. зл.“

Въ изложението си отъ 16 май, азъ съмъ указалъ обстоятелствено мотивитѣ, които сж заставили Министерския Съвѣтъ да наеме шлепове. Въ него е казано слѣдующето: „Когато на 15 юлий се завърнахъ отъ странство, съобщиха ми, че постройката на дървената частъ на хамбаритѣ въ вхтрѣшността на Княжеството върви доста бавно, а въ крайдунавскитѣ градове нито сж помислили прѣдприемачитѣ да започнатъ. Освѣтъ това, за бетонирването на хамбаритѣ още не быше произведенъ търгъ. А пъкъ трѣбваше да се направи бетонъ около 100 хиляди кв. метра.

Служащитѣ въ Финансовото Министерство ми заявяватъ, че при бавността, съ която работятъ въ Обществентѣ Сгради, много е съмнително, че започнатитѣ хамбари ще може да бждатъ готови на врѣме. Понеже купонитѣ за държавнитѣ дългове слѣдваша единъ подиръ други, трѣбваше да се взематъ мѣрки, съ каквито жертви и да било, да се прибиратъ, продаватъ и изнасятъ по-скоро десетъчнитѣ храни, отъ които само се очакваше пужното злато за посрѣщане задълженията. Прѣдъ видъ на съображението, че стоварването на хранитѣ по Дунава направо въ шлеповетѣ ще бжде най-бързо, че приготвени въ шлеповетѣ ще получатъ по високи цѣни, като се избѣгне стоварването въ хамбари и прѣнасянето имъ по слѣдъ Дунава, че приготвени въ шлепове, щомъ се утвърди

търгътъ за продажбата на хранитѣ, веднага ще се получи цѣлата сума, Министерския Съвѣтъ постанови да се наематъ шлепове, съ които дѣйствително Министерството ся по-служи, макаръ да имане и съ тѣхъ нѣкои малки затруднения. Ако наемането на шлеповетѣ е станало безъ търгъ, причината е, че нѣмане никакъ врѣме за губене. Къмъ края на августъ трѣбваше шлеповетѣ да бждатъ настанени на мѣстата си, за да се почне веднага прѣвоза на хранитѣ. Трѣбваше да забѣлѣжа, освѣтъ това, че никакво нарушение на закона за търговетѣ не е извършено съ наемането шлепове, защото това е позволено отъ чл. 40 букви i и л отъ закона за търговетѣ и чл. 74 п. 10 отъ закона за отчетността по бюджета, въ които е прѣдвидено, че по доброволно съгласие може да се заключаватъ условия за слѣдующитѣ прѣдмети: i) за наемане кораби и за застраховане и товаришето имъ; л) за наемане здания и други недвижими имоти, нужни за помѣщение на правителствени учреждения или венци; 10) за наемане здания и други недвижности, необходими за помѣщение на правителствени учреждения или за друга нѣкоя нужда.

Наемването на шлепове, съ цѣль да се внасятъ и пазятъ въ тѣхъ държавни храни, подпада и къмъ тритѣ разрѣшени отъ законитѣ случаи.“

Сега има да прибавя, че не само шлеповетѣ не сж се оказали излишни, както твърди комисията, но сж послужили прѣкрасно за прѣдзначението си, като сж позволили своеврѣменно изнасяне на крайдунавскитѣ десетъкъ, отъ който се осигури изплащането на много държавни задължения, когато безъ тѣхъ тия храни трѣбваше да останатъ за прѣдаване на пролѣтъ и съкровището щѣше да се намѣри въ най-неприятно положение прѣзъ есенята 1900 г. спрямо държавнитѣ кредитори.

Трѣбваше да забѣлѣжа още, че самиятъ законъ за данъка на земнитѣ произведения, който заповѣдаше прибирането на хранитѣ отъ населението да се извърши най-късно до 15 декемврий, налагаше на Правителството задължението да намѣри срѣдство за складирането имъ.

Твърдението на комисията, че сж наети шлепове повече, отколкото е разрѣшилъ Министерския Съвѣтъ, е погрѣшно. Самата комисия съобщава на стр. 259¹⁾ и 262²⁾ отъ доклада си, че постановленията на Съвѣта отъ 29 юлий и 28 септемврий разрѣшаватъ наемането шлепове за 16.000 тона вмѣстимостъ, което количество да се увеличи съ всички отдадени на търгъ хамбари по крайдунавскитѣ градове, които прѣдприемачитѣ се откажатъ да строятъ, а такива откази самата комисия признава е имало въ Силистра, Ломъ, Русе и другадѣ. Комисията сама потвърждава, че съ шлеповетѣ не се е правило разточителностъ, защото на стр. 219³⁾ отъ доклада си съобщава че „на 10 ноемврий отъ Русе съобщаватъ, че нѣмало хамбари дѣто да се стоварятъ хранитѣ, а и общанитѣ вагони не дошли и че ако хранитѣ се стоварятъ на открито, то тѣ ще се поврѣдятъ и, съгласно чл. 9 отъ поемнитѣ условия, Държавата ще прѣтърпи голѣми загуби“.

3. Парламентарната комисия намѣрила за полезно и достоянно да състави нови обвинения срѣщу мене, като

¹⁾ Стр. 3.305 въ стенографическитѣ дневници.

²⁾ „ 3.308 „ „ „

³⁾ „ 3.263 „ „ „

¹⁾ Стр. 3.310 въ стенографическитѣ дневници.

е събирала мотивите и данните си по въстаниците. На стр. 331¹⁾ от доклада си тя е изложила ново дѣло за пѣкакви Анхиалски солници. Тя описва историята за прѣобрищането въ солници на една мѣстност въ Анхиало наричана „Малък-Герент“, която по рѣшението на Анхиалския общински съвѣтъ, съ одобриенето на Министерския съвѣтъ, е била отстъпена прѣвъ 1896 г. на 124 души бѣдни по установена цѣна, прѣобрищата веднага въ солница, а при разискването отъ Народното Сѣбрание внесено за одобриене постановление на Министерския съвѣтъ по настояването на нѣкои прѣдставители се приело да се отстъпятъ скѣпите мѣста само на 50 души, между които има чужди подданици турци. При постѣпването ми въ Финансовото Министерство началникътъ на държавните имоти, г. Йорданъ Ивановъ, ми е докладвалъ за невъзможността да се изпълни това рѣшение на Народното Сѣбрание, за отнемане мѣста отъ истинските вече притежатели и отдаването имъ на нови лица безъ да се изложи Държавата на загуби и неприятности, понеже имало вече протести. Сѣзиранъ по тоя въпросъ, Министерскиятъ съвѣтъ постановилъ да се спре рѣшението на Народното Сѣбрание и до разяснението на въпроса сѣ оставени мѣстата на ония лица, които по постановлението на Анхиалската община, одобрило отъ Министерския съвѣтъ, сѣ ги били отдавна разработили и заплатили.

Комисията хвърля неоправдана клевета противъ мене, като е написала на стр. 336²⁾ отъ доклада си, че „рѣшението на Народното Сѣбрание не е било угодно на повлиятелните Анхиалчани, които завзели голѣмата частъ отъ мѣстността „Малък-Герент“ за солници и тѣ трѣбва да сѣ ходатайствували прѣвъ г. М. Теневъ, да не прилага въ дѣйствиѣ това рѣшение“. Още по-необяснимо е поведението на комисията, като си е позволила, на основание писаното въ вѣстникитѣ или съобщение „на нѣкои поблизки до работата лица“, да твърди, че съмъ билъ заинтересованъ въ нѣщо по Анхиалските солници, защото съмъ билъ съдружникъ въ дружеството Давидовъ & Калѣповъ-Марковъ по солниците въ мѣстността „Голѣмъ-Герент“.

За длѣжностъ считамъ да заявя, че не познавамъ нито едно лице отъ Анхиало, че никой никога не е ходатайствувалъ прѣвъ мене за неприлагане въ дѣйствиѣ рѣшението на Народното Сѣбрание и че азъ лично не съмъ никакъвъ съдружникъ въ дружеството Давидовъ & Калѣповъ-Марковъ. Но ако се допусне даже, че съмъ притежателъ на нѣкакви солници въ Анхиало, което никой законъ не ми запрѣщава, каква полза съмъ могълъ да извлека лично за себе си, или съ какво съмъ могълъ да ползувамъ дружеството Давидовъ и С-ие, чрѣвъ спирането на въпросното рѣшение, когато мѣстността „Малък-Герент“ е прѣобрищата въ солници, въ които и до днесъ се произвежда солъ отъ лицата, на които общината ги е отстъпила.

Вмѣсто да ходѣше да черпи свѣдѣния по вѣстникитѣ, ако парламентарната комисия, както е направила за много други случаи, бѣше поискала обяснения отъ бившия началникъ на държавните имоти, по настоящемъ началникъ на счетоводното отѣделение при Финансовото Министерство, щѣше да узнае, че приустановяване рѣшението

на Сѣбранието по Анхиалските солници е рѣшено по неговия докладъ и азъ не съмъ знаалъ даже за сѣществуването на подобно рѣшение. Освѣнъ това, комисията щѣше да узнае отъ него, че отговорътъ, даденъ отъ мене въ Народното Сѣбрание по запитването на Прѣславския прѣдставителъ г. Краевъ, е написанъ отъ самия началникъ, извлѣченъ изъ официалните документи на Финансовото Министерство, който не допускамъ, че единъ чиновникъ може да изопачава. По тоя начинъ комисията нѣмаше да си позволи и твърдението, че г. Теневъ е далъ не съвѣсмъ вѣрни обяснения за причинитѣ, по които е спрѣлъ изпълнението на рѣшението. Отговорътъ по запитването на г. Краева, написанъ отъ самия началникъ г. Ивановъ, се намира и сега у мене. Независимо отъ горѣизложеното, трѣбва да се счете, че по този въпросъ нѣма срѣщу мене обвинение, понеже такова не фигурира въ прѣдложението на г. Н. Цановъ по отдаването бившего Министерство подъ сѣдъ.

4. Въ заключението си стр. 347¹⁾ отъ доклада, пунктъ 2, парламентарната комисия твърди, че Министерството на Т. Ивановъ—Д-ръ Радославовъ е нарушило частично конституцията, като въпрѣки нейните наредби е изразходвало повече единъ милионъ лева за построяване на хамбари, за които не е билъ прѣдвиденъ никакъвъ кредитъ въ бюджета. Нека ми бѣде позволено да забѣлѣжа на комисията, че въ бюджета за 1900 г. нѣма специаленъ кредитъ за никой извършенъ по десетѣка разходъ. Народното Сѣбрание е вотирало единъ общъ кредитъ отъ 2.000.000 л., слѣдъ като му съмъ заявилъ, че „не ми е възможно да опрѣдѣля точната сума на разходитѣ по десетѣка, която ще зависи отъ много обстоятелства и че, може би, да стане нужда да се искатъ още нѣколко стотини хиляди лева допълнително“.

Въ обяснението си отъ 16 май, имахъ честта да извадя наявъ, съ цифри на рѣка, че парламентарната практика отъ освобождението на България досега е установила тѣлкуванието на чл. 126 отъ конституцията въ смисълъ, че размѣртъ на допълнителните кредити не е ограниченъ; защото, ако му се даде тѣлкуванието на комисията, излиза, че всички дасетѣини правителства сѣ нарушили тоя членъ и подлежатъ еднакво на прѣсѣдване. Нека се спремъ, прочее, още веднажъ на тоя въпросъ. Чл. 126 отъ конституцията гласи: „За статии, за които не е билъ отреденъ кредитъ, Князътъ може по реда и въ показанитѣ въ прѣдидущия чл. 125 случаи, да разрѣши разноси отъ паритѣ на хазната; но тия всички разноси не бива да надминаватъ 300.000 л.“ (Съ измѣнението отъ 15 май 1893 г. тая сума е уголѣмена на 1.000.000 л.)

Както забѣлѣзвате, конституцията говори за разходи, за които никакъвъ кредитъ не е имало прѣдвиденъ въ бюджета, а не споменува ни дума за ония суми, които би се оказало нужда въ течение на бюджетното упражненіе да се изхарчатъ за попълване кредититѣ, за които е имало специални параграфи въ бюджета.

Нашиятъ законъ за отчетността по бюджета отъ 8 януарий 1885 г. е съставенъ на основание френския

¹⁾ Стр. 3387 въ стенографическите дневници.

²⁾ „ 3392 „ „ „

¹⁾ Стр. 3402 въ стенографическите дневници.

декретът отъ 31 май 1862 г., като е въведенъ въ него сжществуващия въ Италия принципъ за специални параграфи за непрѣдвидени разходи и запазенъ фондъ, безъ да сж спазени необходимитѣ наредби, които би позволили изпълнението на този принципъ. Материята по бюджетарнитѣ законодателства въ Франция и Италия не е била достатъчно усвоена отъ съставителитѣ на нашия законъ за отчетността и затова той се явява непъленъ и неясенъ.

Чл. 26 отъ нашия законъ на отчетността гласи, че „сврѣхсѣмѣнитѣ кредити могатъ да бждатъ или допълнителни по прѣдметитѣ, които сж прѣдвидени въ бюджета, или извънредни по прѣдмети не поименовани въ бюджета“. А чл. 29 постановява, „че сврѣхсѣмѣнитѣ кредити не може да надминаватъ прѣзъ цѣла година за всички министерства опрѣдѣлената въ чл. 126 отъ конституцията сума 300.000 л.“ Какъ може да се удовлетвори нуждитѣ за попълнение сумитѣ по разнитѣ прѣдвидени въ бюджета параграфи отъ сжщия източникъ, когато конституцията позволява разходъ до 300.000 л. специално за нужди, които никакъ не сж били прѣдвидени въ бюджета. Забѣлѣжете при това, че у насъ не е позволено никакво прѣнасяне суми отъ една глава въ друга и отъ единъ параграфъ въ другъ, за да може се попълватъ ония, въ които се окаже недостигъ.

Нуждитѣ за допълнение разнитѣ бюджетни параграфи се явяватъ много по-големи, отколкото случайно появившитѣ се разходи за никакъ не прѣдвидени въ бюджета прѣдмети. Навсѣкждѣ колкото и да се грижатъ за ограничението имъ, тѣ се повтарятъ ежегодно и затова се прѣдвиждатъ ясно начинитѣ, по които се удовлетворяватъ.

Въ Франция, която е служила за образецъ при съставленieto на нашия законъ за отчетността, декретътъ отъ 31 май 1862 г. прѣдвиждаше, че допълнителнитѣ и извънредни кредити ще се разрѣшаватъ само съ законъ, но позволяваше въ сжщото врѣме съставянето прѣзъ течение на годината поправителни бюджети, съ които министритѣ може да измѣняватъ първоначалнитѣ суми както искатъ. Споредъ тоя декретъ бюджетътъ се съставяваше по отдѣли, глави, параграфи, а се вотираше отъ камарата по отдѣли, като се дава право на министритѣ да разпрѣдѣлятъ отпослѣ, както искатъ, по главни вотиранитѣ имъ кредити и да прѣнасятъ суми отъ едни глави въ други по всѣко министерство.

Законътъ отъ 27 юлий 1870 г. запрѣти прѣнасянето на суми само по кредититѣ на държавнитѣ дългове и за увеличение кредититѣ по заплати на служащитѣ и тайнитѣ фондове.

Законитѣ отъ 16 септемврий 1871 г. и 14 декемврий 1879 г. възстановяватъ правото на правителството да отваря, въ отсъствие на камарата допълнителни кредити, безъ ограничение на сумата, съ условие само указитѣ, които разрѣшаватъ тия кредити, да се прѣдставляватъ на одобрене въ камарата прѣзъ първитѣ 15 дена отъ отварянето на най-близката сесия.

Въ своето най-ново съчинение „Control des budgets“ Besson казва слѣдующето: „По принципъ само на законодателя принадлежи правото да разрѣшава бързитѣ и непрѣдвидени разходи чрѣзъ извънъ бюджетни кредити; но по настоящемъ правото на камарата е останало непожтното

само по отношение извънреднитѣ кредити, искани за пѣкой новъ сервисъ непрѣдвиденъ въ бюджета; отварянето на тия кредити е отъ изключителната областъ на законодателя. То е запрѣтено на правителството даже въ отсъствието на камарата. Съвсѣмъ друго е положението, когато се касае не за удовлетворение на единъ съвсѣмъ новъ сервисъ, но просто да се уголѣми сума, вписана вече въ бюджета. Въ този случай правителството може да удовлетвори нуждитѣ чрѣзъ отваряне допълнителни кредити.

Чрѣзъ допълнителни кредити въ Франция сж похарчени отъ 1871 до 1893 г. слѣдующитѣ суми:

Въ 1871 г.	491.000.000	фр.
„ 1872 „	286.000.000	„
„ 1873 „	344.000.000	„
„ 1874 „	46.000.000	„
„ 1875 „	100.000.000	„
„ 1876 „	159.000.000	„
„ 1877 „	57.000.000	„
„ 1878 „	87.000.000	„
„ 1879 „	251.000.000	„
„ 1880 „	147.000.000	„
„ 1881 „	270.000.000	„
„ 1882 „	239.000.000	„
„ 1883 „	202.000.000	„
„ 1884 „	170.000.000	„
„ 1885 „	376.000.000	„
„ 1886 „	141.000.000	„
„ 1887 „	78.000.000	„
„ 1888 „	92.000.000	„
„ 1889 „	76.000.000	„
„ 1890 „	86.000.000	„
„ 1891 „	133.000.000	„
„ 1892 „	148.000.000	„
„ 1893 „	85.000.000	„

Докладчикътъ на бюджета за 1899 г. Camille Pelletan установява въ рѣпортъ на бюджетарната комисия, че по-големата частъ отъ допълнителнитѣ кредити, искани отъ камарата по бюджета за 1898 г., се отнасяли до разходи ангажирани безъ прѣдварително позволение.

Съставителътъ на нашия законъ за отчетността, както казахъ по-горѣ, е извлѣкълъ изъ италианския законъ принципа за прѣдвиждане специални параграфи въ бюджета „запазенъ фондъ“ и за „непрѣдвидени разходи“. Началото сумата на запазенитѣ фондове не е трѣбвало да надминава 4% отъ общата сума на разходния бюджетъ; по-послѣ размѣрътъ е билъ намаленъ 2% ; а въ бюджета за 1899 г. запазенитѣ фондове отъ всички министерства, съ изключение на Военното Министерство, е билъ свършено заличенъ отъ Народното Събрание. Съ прѣдвиждането на запазеня фондъ съставителътъ на нашия законъ като че е искалъ да тури едно ограничение на сврѣхсѣмѣнитѣ кредити, но той не е взелъ прѣдъ видъ, че италианскиятъ законъ прѣдвижда два разходни бюджета: единиятъ първоначаленъ, а другиятъ окончателенъ. Първиятъ прѣдвижда приврѣмenni, приблизителни кредити по разнитѣ глави и параграфи на всички министерства, а вториятъ Правителството го съставлява слѣдъ изтичането на половината отъ бюджетна година. Съ окончателния, или както го наричатъ поправителния бюджетъ, се дава сво-

бода на всеки министър отделно и на всички съвкупно да преработят бюджетите си по начинъ, щото излишъците, които може да се окажатъ въ нѣкои глави, да се отнесатъ за попълнение на ония, въ които се прѣдполага недостигъ. Съ тоя поправителенъ бюджетъ само въ Италия сж сполучили да ограничатъ до минимумъ допълнителните кредити безъ да може, обаче, да го унищожатъ съвършено.

Правилата, по които се съставлява и изпълнява нашиятъ бюджетъ, ще прѣдизвикватъ винаги допълнителни кредити, размѣрятъ на които ще зависи отъ обстоятелствата. Ако въ Франция, приходите и разходите на която слѣдъ дълга практика се изчисляватъ на основание положителни данни съ най-голяма приблизителностъ, и дѣто министрите иматъ правото да прѣнасятъ сумите изъ една глава въ друга на разходния бюджетъ, сж принудени да прибѣгватъ до допълнителни кредити съ стотини милиони, възможно ли е, щото българските правителства, на които законътъ запрѣщава да правятъ прѣнасяния отъ параграфъ въ параграфъ и вслѣдствие на това при сключването разходните бюджети се оказватъ излишъци съ милиони, да не бждатъ принудени да си служатъ съ допълнителни кредити, за да удовлетворятъ появившиятъ се прѣзъ течение на годината необходимости за увеличение сумите по нѣкои параграфи? Резултатътъ отъ изпълнението на разходните ни бюджети показва, че всички, безъ изключение, Правителства сж разбирали, че конституцията не имъ запрѣщава да си служатъ съ допълнителни кредити и затова сж си позволили да изразходватъ за 15 години, отъ 1884 до 1898 г., повече отъ 130.000.000 л., отъ които 61.000.000 л. сж изхарчени безъ прѣдварителното откриване отъ Събранието нужния кредитъ.

5. Макарь да обърнахъ вниманието ви въ обясненията си отъ 16 май, парламентарната комисия, на стр. 137¹⁾ отъ доклада си, пакъ е оставила името ми въ протокола на Министерския Съвѣтъ отъ 25 юлий 1900 г., съ който е разрѣшена доставката на 250 товарни вагона. Заявявамъ още веднажъ, че името ми погрѣшно е отбѣлзано отъ комисията, защото не съмъ присѣствувалъ въ Министерския Съвѣтъ при рѣшаването на тоя въпросъ.

Г-да народни прѣдставители,

Въ изложеното си отъ 16 май ви наведохъ примѣри, съ които дѣйствително е нарушавана конституцията отъ разни министерства, като оставяхъ на страна обикновените нарушения на закона, каквито сж правени отъ всички въ много по-големи размѣри, при съвършено нормални врѣмена. Трѣбва да отбѣлжа тукъ и най-новото нарушение на чл. 125 отъ конституцията, което настоящето Правителство направи чрезъ сключването прѣди единъ мѣсець заемъ за повече отъ 3.000.000 л. безъ прѣдварителното рѣшение на Народното Събрание. И това нарушение на чл. 125 е много по-прѣстѣпно отъ прѣписаното намъ нарушение на чл. 126 и споредъ мнѣнието на парламентарната комисия върху частичното нарушение на конституцията, като направено безъ спазване прѣдписаните отъ нея формалности. Това нарушение на чл. 125 е толкова по-прѣстѣпно още и затова, че то се направи слѣдъ вота на Народното Събрание върху прѣдложението за отдава-

нето ни подъ сждъ по нарушение послѣдующия чл. 126 отъ сжкия отдѣлъ на конституцията по държавните заеми.

София, 16 августъ 1901 г.

Съ отлично почитание:

Бившъ Министъръ на Финансите: М. Теневъ."

Прѣдседателствующъ В. Къжичовъ: Желаетъ ли Народното Събрание и намира ли за умѣстно да се прочетатъ писмата, проводени отъ г. г. Странски и инженеръ Полова?

Д. Ризовъ: Това не е наша работа! Тъ не сж министри!

Ц. Таслаковъ: Ние само министри сждимъ!

Прѣдседателствующъ В. Къжичовъ: Които г-да желаятъ да се прочетатъ, да вдигнатъ рѣка. (Никой не вдига рѣка.)

Има думата г. Димитъръ Ризовъ.

Н. Антикаровъ: Азъ искамъ думата прѣди да се пристѣпни къмъ дебатите! (Ц. Таслаковъ: Пристѣпено е вече!) Не е пристѣпено, защото само докладътъ на парламентарната комисия се свърши, обясненията на министрите се дадоха, сега ще пристѣпимъ къмъ дебатите и веднага подиръ това ще пристѣпимъ къмъ гласуване.

Понеже повдигнахъ единъ въпросъ въ по-миналото заседание, относително дѣйствителността на законодателния мандатъ на г. Табурнова, който, ако не е разрѣшенъ въпросътъ, ще гласува несправедливо и незаконно за даването или недаването министрите подъ сждъ, трѣбва прѣдварително да рѣшимъ този въпросъ и азъ моля Народното Събрание да се съгласи съ мене да се разрѣши този въпросъ и тогазъ да пристѣпимъ къмъ дебатите.

Прѣдседателствующъ В. Къжичовъ: Той е поставенъ на дневенъ редъ по-подиръ. (Н. Антикаровъ: Тогава е късно!) Може, ако Събранието намира за добръ, тази вечеръ да рѣшимъ да прѣкъснемъ дневния редъ, който сега върви, но сега-засега ще вървимъ по този дневенъ редъ.

Н. Антикаровъ: Прѣдлагамъ да се прѣреди другиятъ въпросъ за даването подъ сждъ или не на бившите министри.

Прѣдседателствующъ В. Къжичовъ: Вие правите прѣдложение сега да се прѣреди?

Н. Антикаровъ: Да, да, сега.

С. Вабаджановъ: Ако ще се разисква по този въпросъ, най-добръ е сега да се разисква, защото, ако трѣбва да вземемъ нѣкое рѣшение, трѣбва непрѣмънно да го вземемъ прѣди начеването дебатите, а не послѣ.

Прѣдседателствующъ В. Къжичовъ: Г-нъ Антикаровъ прави прѣдложение да се прѣреди дневниятъ редъ и да се разгледа прѣдложението, направено отъ него, още сега. Които отъ г. г. народните прѣдставители приематъ това прѣдложение на г. Антикарова, моля, да вдигнатъ рѣка. (Меншество.) Събранието не приема.

Н. Антикаровъ: Ваша работа.

¹⁾ Стр. 3.182 въ стенографическиятъ дневници.

Д. Ризовъ: (Отъ трибуната.) Г-да прѣдставители! Признавамъ ви се, че по въпроса, който стои днесъ на дневенъ редъ, не можахъ да се приготвя тъй, както азъ желаяхъ. Макаръ че докладътъ се чете тукъ въ три заседания наредъ, но понеже той късно ни бѣше раздаденъ и понеже е много дълъгъ, то не оставаще физическа възможность да се прочете така, както трѣбва да се прочете, когато ще се говори по него. Отъ друга страна, г. Министъръ-Президентътъ пука своитѣ економни инстинкти толкова далече, щото не остави днесъ да имаме единъ день свободенъ, като се отложиха дебатитѣ за утрѣ, та да можеме да се подготвимъ. Азъ заговорихъ затуй, защото ми се иска да изкажа мисълта, че е печално и скърбно за едно Народно Събрание да държи смѣтка отъ упрецитѣ на онѣя глупци, които всѣки день смѣтатъ, колко ние коствуваме на Държавата, безъ да смѣтатъ, колко коштува Князътъ, когато отива да бие фазани или отива да слуша оперитѣ на Вагнера въ Байройтъ. (Гласове: А а а!) Въ една конституционна страна Народното Събрание е висшето и неотемлимо държавно тѣло, та е неприлично да се смѣта колко коштува, особено пъкъ когато то върши единъ исторически актъ, какъвто е днешниятъ — даване единъ великъ урокъ на страната и, може би, туряне основитѣ на истинскитѣ конституционализъмъ у насъ. Защото какъвто и да се говори, всички конституционалисти сж съгласни въ едно: че конституционниятъ режимъ въ Англия се дължи главно на правото, което е имала камарата да дава подъ сждъ министритѣ и защото безъ министерска отговорность никакъвъ конституционенъ режимъ е немислимъ и не може да съществува.

Изначало азъ съжаляхъ, че не бѣхъ се подготвилъ по доклада — макаръ че по литературата на прѣдмета съмъ доста подготвенъ; но, слѣдъ като изслушахъ показанията на бившитѣ министри, принуденъ съмъ да забѣлжа, че не съжалявамъ особено затуй, защото тая тѣхна защита е толкова кандида, щото не заслужава никакъвъ особенъ отговоръ. Както чукае, бившитѣ министри се оправдаватъ съ това, че и други министри сж били вършили прѣстѣпления. То е сѣ едно, както нѣкой разбойникъ да вземе да се оправдава съ туй, че и други разбойници сж вършили сжщитѣ негови прѣстѣпления. Такава защита, мисля, може да се остави безъ особено разглеждане; ако ли има нѣщо да се говори върху това, членоветѣ на парламентарната комисия сж длъжни да го направятъ. Азъ станахъ да кажа нѣколко думи не въ поддръжка на доклада, да бѣше такъвъ работата, нѣмаше защо да дохождамъ на трибуната; но станахъ за да поддръжамъ тезата, че, на основание на тоя докладъ, всичкитѣ бивши министри, включително и Военниятъ Министъръ г. Паприковъ, трѣбва да сѣднатъ на скамейката на подсждимитѣ. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Bravo!) Азъ ще се помъча да ви докажа, че тая моя теза се опира и върху конституцията, и върху специалния законъ за сждане министритѣ, и върху всички конституционни доктрини, които съществуватъ въ свѣта, па и върху фактитѣ, които сж изложени въ този докладъ.

Трѣбва да се признае, прѣди всичко, че докладътъ на почитасмата парламентарна комисия започва много драматично и свършва съвсѣмъ муляймно. Изпърво, въ въведеніето по министерската отговорность турени сж нѣкои принципи, които иматъ единствения недостатъкъ, че сж

изложени съ единъ тежъкъ и грацианъ български езикъ — въротно, авторътъ е платилъ данъ на не толкова опитенъ прѣводачъ. Но онова, което въ доклада прави странно впечатление, то е, че като започва свършено сериозно — въ формата на единъ добъръ обвинителенъ актъ — обвинението противъ цѣлия кабинетъ на Тодора Иванчовъ — Радославовъ, въ края, както ви казахъ, свършва съвсѣмъ ибришимлия; а именно: въ заключение се казва, че четирма отъ министритѣ: г. г. Начовичъ, Пешевъ и Д-ръ Вачовъ — собствено, тѣ сж трима, но за мене тѣ сж четирма, включително съ г. Паприкова, — били участвували въ злодѣянията, които сж извършили бившитѣ министри „по чувство на другарство и лицепритие“. Ще ми позволите да кажа, че за пръвъ пътъ азъ се срѣщамъ съ такива извинения на сериозни хора. По чувство на другарство и лицепритие може да се извиняватъ само хора, които сж се скарали въ кръчмитѣ, или хора, които иматъ нужда отъ опекунство, или дѣца — въобще, невмѣнлими личности; но хора възрастни, пълнолѣтни, министри, да се изключаватъ отъ извѣстна отговорность „по чувство на другарство и лицепритие“, това значи да напишемъ единъ сериозенъ докладъ отъ 360 страници и да го свършимъ много комично. Азъ се надѣвамъ, че повечето отъ членоветѣ на почитасмата комисия не сж могли да мислятъ тъй, и иска ми се даже да прѣдположа, че тѣ отъ тая трибуна ще излъжатъ да кажатъ, че съ тоя пунктъ на своя докладъ — поне повечето отъ тѣхъ — не могатъ да иматъ нищо общо. (М. Златановъ: Тогава, Вие изкарвате фалшиви обвиненията. Кой го е пукалъ това?) Азъ знаа, че болшинството е било отначало на противно мнѣние, а послѣ, по нѣкакво влияние, се е измѣнило. (М. Златановъ: Лопи свѣдѣния имате!) Нѣмамъ нищо противъ. Вие ще го кажете, но едно е безсъмѣнно, че въ края на доклада си комисията е платила данъ на факта, че е съставена въ болшинството си отъ адвокати. Платила е сжщната оная данъ, която и ние плащаме тука много пати: данъ на адвокатската атмосфера. Благодарение на адвокатитѣ, и въ самото Народно Събрание се е създадала една адвокатска атмосфера, която не ни позволява да разберемъ, че ние сме политическо тѣло, а не формаленъ сждъ, и че по отношение на законитѣ въ страната, по отношение на нашето позитивно право, ние сме революционери, а не консерватори. (Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Извинѣте! Това е журналистика пъкъ. Ние не сме революционери!) Ние сме революционери въ тая смисълъ, че като народни законодатели, и, слѣдователно, като прѣдставители на прогреса, внасяме нѣщо ново въ законитѣ, тогавъ когато адвокатитѣ само ги изпитляватъ. Оттамъ произлиза, че тѣ сж консерватори по отношение на положителнитѣ закони, а ние сме революционери . . . (Г. Кирковъ: Но въ политическа смисълъ!) Не въ политическа смисълъ революционери, безсъмѣнно. (Смѣхъ. — Д. Петковъ: Ами въ какъва смисълъ тогава?) Въ всѣки случай, както вече ви казахъ, краятъ на доклада е завършенъ, като той да е една сждебна присада, а не единъ обвинителенъ актъ. Комисията си е присвоила онова право, което ще го има бждщиятъ Държавенъ сждъ. Дали трѣбва да се изключатъ отъ отговорность нѣкой отъ министритѣ въ кабинета на Тодора Иванчовъ за тогавашния режимъ,

взетъ изобщо, то е работа на съда. Въпросъ е даже дали комисията е имала право да изказва свое мнѣние. Както и да е, но азъ констатирамъ, че докладътъ на комисията въ заключението си противорѣчи на всичкото си останало съдържание, както ще видите ей сега.

Г-да прѣдставители! Азъ не съмъ отъ ония, които поддържатъ, че и въ углавно отношение министритѣ сж отговорни по солидарностъ. За мене солидарностъ сжествува само въ политическата отговорностъ на министритѣ. Тамъ никой не може да се извинява и да се оправдава. Но, както знаете, политическата отговорностъ свършва въ Народното Сѣбрание и въ съдъ не отива. Углавната же отговорностъ е лична отговорностъ. Само че тя трѣба да се разбира тъй, както всички я разбираме и както се разбира по цѣлия свѣтъ; а именно: углавната отговорностъ тежи върху всѣки министъръ, който е участвувалъ въ извѣстно дѣяние, подсъдно на Държавния съдъ. Съ други думи казано, за ония рѣшения и за ония дѣла, които ги има тукъ въ докладъ, ще отговаря само оня министъръ, който е участвувалъ въ самитѣ рѣшения и дѣла, но не и оня, който не е участвувалъ, а само защото е билъ членъ на кабинета. Както виждате, въ туй отношение между комисията и мене нѣма никаква особена разлика. Разликата е само въ туй, че — не зная по кои причини — комисията, въ извѣстни отношения, не е желала да се опре на самитѣ данни, които сама е събрала въ тоя докладъ.

Освобождаватъ се отъ отговорностъ: г. Пешевъ, г. Вачовъ и г. Начовичъ. Но Вие ей-сега ще видите — за г. Паприкова ще говори по-послѣ, — че г. Пешевъ не може да бжде освободенъ отъ отговорностъ, и то затуй, защото, както ще прочетете на стр. 179¹⁾ отъ доклада, и г. Пешевъ, като управляющъ Вътрѣшното Министерство, а не като другаръ на г. Радославова, е давалъ разпореждания противъ митингитѣ. На стр. 179 отъ доклада напечатана е телеграма, подписана отъ г. Пешева и адресирана до Видинския окръженъ управителъ съ съдущото съдържание: (Чете.) „Разпоредѣте да се не допускатъ въ окръжието ви агитатори, които по поводъ десетъка искатъ да вълнуватъ и подстрѣкватъ населението къмъ съпротивление противъ законитѣ и властѣта. Явѣте, имали да се готвятъ въ Видинъ и Ломъ митинги за идущата недѣля и какви мѣрки сте взели.“

Човѣкътъ, който е подписалъ тая телеграма — макаръ тукъ и да излѣ голѣмъ потокъ на лиризъмъ, за да оплаква своята оскѣрбена невинностъ, — не може да бжде освободенъ отъ углавна отговорностъ за политическитѣ прѣстѣпления, които е извършилъ и за които ние даваме подъ съдъ другаритѣ му.

Г-нъ Пешевъ не може да бжде освободенъ отъ отговорностъ и по други нѣкои дѣяния, за които ние даваме бившиятѣ министри подъ съдъ, а именно по въпроса за хамбаритѣ. Както ще видите на стр. 216²⁾, г. Пешевъ е единъ отъ министритѣ, които сж подписали постановлението на Министерския Сѣвътъ за правенето на никому ненужнитѣ дървени хамбари. На стр. 258³⁾ ще прочетете, че г. Пешевъ е единъ отъ министритѣ, които сж подписали

и за правенето на желѣзнитѣ хамбари. Интересното е въ случая, че и самата комисия подвежда подъ отговорностъ г. Пешева въ текста на всѣка глава, дѣто той е отговоренъ; но въ края, както вече ви казахъ, изплъзва го отъ отговорностъ. Така, на стр. 245¹⁾ заключението на комисията по строенето на дървенитѣ хамбари изрично казва: (Чете.)

„Въ заключение на горѣизложеното, по направата на дървенитѣ хамбари слѣдва да признаемъ, че Министерския Сѣвътъ въ съставъ: г. г. министритѣ Т. Ивановъ, Д-ръ В. Радославовъ, Д-ръ Д. К. Вачовъ, П. Пешевъ и Д. Тончевъ, съ постановлението си отъ 24 май, протоколъ № 84, сж постигнали въпрѣки прѣдписанието на чл. 59 отъ закона за отчетността по бюджета, защото сж вземали рѣшение да се строятъ хамбари на стойностъ по-голѣма отъ 1.000.000 л., безъ да е имало за това кредитъ и безъ да е била прѣдвидена за тая цѣль сума въ бюджета, и защото тѣ сж били длѣжни да знаятъ, че отпуснатия отъ Народното Сѣбрание специаленъ кредитъ се отнася за ония разноси по събирането и прибирането на десетъка, които се прѣдвиждатъ въ специалния законъ за данъка на земнитѣ произведения“ и пр. (Министъръ Д-ръ С. Даневъ: Дѣ е това?) На стр. 245.

Г-нъ Пешевъ не може да бжде освободенъ отъ отговорностъ и по въпроса за кантаритѣ, защото е подписалъ... (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Дѣ е тоя въпросъ?) На стр. 264 и 265²⁾... защото е подписалъ деветото постановление на Министерския Сѣвътъ отъ 2 септемврий, съ протоколъ № 79, съ което се рѣшава: (Чете.) „На основание чл. 75, ал. 8, отъ закона за отчетността по бюджета, утвърдива се възложената доставка на 36 кантара“ и т. н.

Г-нъ Пешевъ не може да бжде освободенъ отъ отговорностъ и по въпроса за дѣятелността на Deutsche Lewant Linie, защото и той е подписалъ протокола за субсидията на това дружество. Нѣщо повече. Като висши прѣдставителъ на правосѣдието въ страната, той е допусналъ такава неплѣпостъ, щото тая субсидия да се плаща отъ капиталитѣ на земледѣлческитѣ каси, тогазъ когато законитѣ сж прѣдвидѣли изрично кждѣ трѣбва да отиватъ тия капитали. За това дѣяние на г. Пешева се говори въ доклада на стр. 295—296.³⁾

Както виждате, г-да прѣдставители, по тия прѣстѣпления, които ви указахъ — т. е. по политическитѣ прѣстѣпления, по хамбаритѣ, дървени и желѣзни, по кантаритѣ и по Deutsche Lewant Linie, — г. Пешевъ не може да бжде освободенъ отъ углавна отговорностъ; както по всички други прѣстѣпления, за които обвиняваме провиненитѣ министри, той не може да бжде даденъ подъ съдъ.

Г-нъ Вачовъ, който съ своето епитропско послание въ миналата сесия дойде да ни увѣри, че е толкова невиненъ, щото се чуди какъ сж го турили хората на „министерската скамейка“, тоже не е съвсѣмъ чистъ, за да може да бжде освободенъ съвсѣмъ отъ углавна отговорностъ. Наистина, въ политическитѣ прѣстѣпления той не е взелъ никакво участие, което да влѣче углавна отговорностъ; но е взелъ такова участие по въпроса за нещастнитѣ хамбари.

¹⁾ Стр. 3.223, ²⁾ 3.260, ³⁾ 3.304 въ стенографическитѣ дневници.

¹⁾ Стр. 3.291, ²⁾ 3.310 и 3.311, ³⁾ 3.352 и 3.353 въ стенографическитѣ дневници.

На стр. 216¹⁾ вие ще прочетете, че и той, заедно съ невинния г. Пешевъ, е подписалъ протокола за постройката на хамбаритѣ.

Сжщо тъй на стр. 258²⁾ ще видите, че и той, заедно пакъ съ г. Пешева, е подписалъ протокола за постройката на желѣзнитѣ хамбари.

На стр. 245³⁾ ще видите, че и той, заедно съ г. Пешева, се подвежда подъ углавна отговорностъ отъ самата парламентарна комисиия, която въ края на сжщия си докладъ го е освободила.

На стр. 137 и 138⁴⁾ ще видите, че г. Вачовъ е отговоренъ и за вагонитѣ, защото и той е подписалъ единъ протоколъ за тия вагони.

На стр. 295 и 296⁵⁾ ще видите, че и той, заедно пакъ съ г. Пешева, е отговоренъ въ въпроса за Deutsche Lewant Linie.

Даме се оказва, че съвършено невиновиятъ г. Вачовъ е малко по-виновенъ и отъ г. Пешева, защото той е виноватъ още и по въпроса за захарната фабрика, като е подписалъ послѣдния фамозенъ протоколъ за новитѣ концесии — който протоколъ съдържа достатъчно улики, за да всѣ у всѣки отъ насъ подозрѣнието, че само съ подкупъ е могълъ да бѣде подписанъ тоя протоколъ и да се дадатъ прѣвѣденитѣ въ него концесии.

Г-нъ Начовичъ тоже не е съвѣстъ чистъ, макаръ и винаги да счита себе си много чистъ.

На стр. 166—167⁶⁾ вие ще видите, че консерваторътъ Начовичъ, който на стари години стана либералъ, по желанието на Ловчанския окръженъ управителъ Кожухаровъ, телеграфически е заповѣдалъ да се позволи на общината Бѣли-Осмъ, Троииска околия, да си пуца добитъка на паша въ държавнитѣ гори, само и само за да спечели тази община въ полза на „великата либерална партия“, която тогава управляваше страната. Вие ще видите, че г. Начовичъ, съ особено усърдие, е удовлетвори́лъ това желание на окръжния управителъ, като е далъ една телеграфическа заповѣдъ подъ № 1.950 отъ 24 априлий 1899 г., съ която заповѣдъ напълно се удовлетвори ходатайството на окръжния управителъ. Съдържанието на телеграмата го нѣма цѣло, но туй не врѣди.

Г-нъ Начовичъ е тоже отговоренъ и по въпроса за вагонитѣ. Както ще видите на стр. 137 и 138⁴⁾, и той е подписалъ оня протоколъ, за който искане тукъ да измотава, че едва ли не го били въвели въ заблуждение. Голѣма храбростъ се иска, за да въведете г. Начовича въ заблуждение, че трѣбва да се купятъ вагони отъ Вайсенберга, безъ да бѣде по-напрѣдъ рѣшенъ принципиално въпросътъ, дали, въобще, трѣбва да се купуватъ вагони, и безъ да сте се съобразили съ закона за търговетѣ и съ закона за отчетността по бюджета за даването на търгъ тая покупка!

Г-нъ Начовичъ е подписалъ и протокола за шпенетѣ на г. Кушева, както ще видите на стр. 261⁷⁾.

Г-нъ Начовичъ не е подписалъ самото постановление за захарната фабрика — той се е изкубуналъ да го подпише, макаръ и да е участвувалъ въ Министерския Съвѣтъ; но е подписалъ писмото и телеграмата, съ които е била отнета концесията на Пловдивския окръгъ, слѣдъ

както е била дадена единъ нмтъ, за построяване на захарна фабрика отъ Сопотския гражданинъ г. Ив. Кирковъ. Тѣй щото, и въ тая афера той не е чистъ.

Това относително тримата министри, които комисията ги освобождава отъ отговорностъ.

Но азъ ви казахъ въ началото, че ще поддържамъ, както и г. Паприковъ, заедно съ другитѣ министри, трѣбва да бѣде даденъ подъ сждъ, защото за нѣкои дѣяния, изложени въ доклада, и той е отговоренъ като съучастникъ въ тѣхъ. (Министъръ И. Бѣлиновъ: За него нѣма прѣдложение!) Това, че нѣма прѣдложение, г-нъ Бѣлиновъ, не е голѣма работа. Може да се направи такова прѣдложение, или може да се счита това по прво. (Министъръ И. Бѣлиновъ: Въ редовната сесия!) Въпросътъ не е за сесията, може и въ редовната, може и сега. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ И. Каравеловъ: Понеже сме „революционери“, можежъ да го направимъ!) Не защото сме революционери, но защото трѣбва да бѣдемъ справедливи. Вие, г-нъ Каравеловъ, може да имате нѣкои съображения отъ висшъ държавенъ интересъ, за да защитавате г. Паприкова, но тѣ не вжкатъ за мене. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ И. Каравеловъ: Азъ ще защитавамъ и г. Начовича!) Вие и другъ пакъ сте го защитавали. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ И. Каравеловъ: Това е брѣтвене!) Това не е брѣтвене, г-нъ Каравеловъ. Ще видите, че тѣзи принципи, които Вие нѣкога сте проповѣждали, ние сега ги защитаваме. Вие сте чели много, но и ние сме чели малко. Прѣдъ мене стои докладъ на анкетната комисия, и азъ говоря върху този докладъ. Азъ имамъ право да кажа кои хора, споредъ този докладъ, сж виновни, а право на Народното Събрание е да рѣши, да ги тегли ли подъ сждъ, или да не ги тегли. То не е моя работа. Ето защо, макаръ да нѣма прѣдложение за г. Паприкова, азъ имамъ право да говоря и за него.

За г. Паприкова не се иска даването му подъ сждъ въз основа на едно начало, което г. Каравеловъ може да го счита всѣкакво, но въ никой случай не и журналистическо, а именно, защото г. Паприковъ не билъ политическо лице. Азъ очаквахъ защитата на г. Каравелова по отношение на г. Паприкова, но не допушахъ, че ще го защитава върху тая почва, т. е. че той не билъ политическо лице; защото споредъ конституцията, вспчки министри сж равноправни и еднакво отговорни като политически лица. А че г. Паприковъ е политическо лице, той самъ е призналъ това положение, още като е подписалъ програмата на кабинета Грековъ—Радославовъ, напечатана въ „Държавенъ Вѣстникъ“, брой 20, отъ 5 май 1899 г., въ която програма се говори, каква ще бѣде и вътрѣшната, и финансовата, и економическата, и външната политика на Правителството, въ което и той е членъ. Тѣй щото, „лицеприятнито и другарството“ не може да освободи г. Паприкова отъ отговорностъ.

Отъ доклада ще видите, че той е вземалъ участие въ нѣкои отъ дѣянията, за които ние даваме бившитѣ министри подъ сждъ; а именно, по политическиятъ прѣстѣпленни, вие ще прочетете на стр. 194 и 195¹⁾ депешитѣ, дадени въ името на г. Паприкова отъ човѣка, който го е замѣствалъ врѣменно, полковникъ Никифоровъ—

¹⁾ Стр. 3.260, ²⁾ 3.304, ³⁾ 3.291, ⁴⁾ 3.182 и 3.183, ⁵⁾ 3.352 и 3.353, ⁶⁾ 2.210 — 3.211, ⁷⁾ 3.307 въ стенографическитѣ дневници.

¹⁾ Стр. 3.288 и 3.239 въ стенографическитѣ дневници.

денещи, трябва да се признае, съвсѣмъ фелдфебелски, — въ които денещи изрично сж давани заповѣди за арестуването и даже стрѣлянето на протестующитѣ противъ десетѣка. Но нека ви прочета самитѣ денещи. (Чете.)

„Телеграма (записка.) № 806. Подадена въ София на 19 априлий 1900 г. 12 ч. с. Твърдѣ бърза. Русе, Началнику на дивизията.

Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Дѣла съобщава, че изпратената войска въ Тръстеникъ отъ Русе е дѣйствувала твърдѣ неенергично и въѣсто да изиска отъ непокорнитѣ безусловна подчиненостъ. Началникътъ си е позволилъ да води съ тѣхъ дълги и неумѣстни прѣговори. Селото трѣбва пошесть да се обсади и да се не пропуска въ него и отъ него никой, додѣ не бждатъ прѣддени и арестувани виновницитѣ, които сж се противили съ сила на административнитѣ власти, паранили сж нѣколко жандарми и околийския началникъ и убили единъ жандаринъ. Сжщо трѣбва да се арестуватъ и подстрѣкателитѣ“ и т. н.

А не забравяйте, че между „подстрѣкателитѣ“ бѣха и г. Каравеловъ, и г. Вѣлиновъ, и мнозина други измежду насъ, защото всички тогазъ говорѣхме, че законътъ за десетѣка е законъ тежъкъ за населението и че българскитѣ граждани иматъ право, въ границитѣ на законитѣ и конституцията, да протестиратъ противъ него. (С. Бабаджановъ: Г-нъ Вѣлиновъ бѣше подведенъ и подъ отговорностъ!) Да, г. Вѣлиновъ бѣше, ми се струва, привлеченъ и подъ отговорностъ за държаната отъ него рѣчь въ Русе, благодарение на която рѣчь бѣха обявили Тръстеничани и Дурани-Кулачани за бунтовници. (Министъръ И. Вѣлиповъ: Стояхъ и въ участѣка.) Прави Ви честь.

Друга една телеграма има отъ г. Никифорова още посербезъ отъ тая, въ която телеграма се казватъ даже такива нѣща, които сж възможни само въ Турция, но не и въ една конституционна страна. Слушайте само. (Чете.)

„За постигане горнитѣ цѣли“ — т. е. да арестува, обезоръжи и разгони селянитѣ — „полковникъ Поповъ да дѣйствува най-енергично и само по свое усмотрѣние, безъ да очаква никакво друго виѣшателство или съдѣйствие отъ гражданскитѣ власти“ — просто да диктаторствува, — „слѣдъ законнитѣ прѣдупрѣждения да употребява оружје сръщу непокорнитѣ безъ всѣко колебание.

„Въобще въ всичко да дѣйствува най-енергично за да се подкрѣпи и запази напълно авторитетътъ на властѣта, безъ да се разсждава за законността на поставенитѣ искания“.

„Даже никаква законностъ не признава г. Никифоровъ на исканията отъ българскитѣ граждани, които иматъ право, като се подчиняватъ на единъ законъ, и да протестиратъ противъ него.“

„На изпращанитѣ отъ Разградъ и Добричъ войски“ — завършва денещата си г. Никифоровъ — „е заповѣдано да се явятъ въ негово разпореждане. Той самъ може да отиде на мѣстото или отдѣлно, или заедно съ ротитѣ отъ Разградъ, като се присѣдини въ трена имъ отъ Русе. Въ свое разпореждане, освѣнъ войскитѣ, полковникъ Поповъ да приеме вѣнчата кѣна и полицейска стража.“

Както виждате, г. Паприковъ е участвувалъ въ политическитѣ прѣстѣпления на г. Радославова. Участву-

валъ е, както ви казахъ, като изпълнителъ човѣкъ и като човѣкъ, който разбира какво е политическа и углавна отговорностъ и какви сж правата и обязаноститѣ на единъ министъръ.

Азъ даже не искамъ да се спирамъ върху другъ единъ въпросъ, който туря въ страшно противорѣчие комисията. Той е: че самата комисия говори, какво „обявяването на военното положение отъ кабинета Иванчовъ—Радославовъ, съгласно чл. 27 отъ конституцията, трѣбваше да бжде внесена въ първото Народно Събрание за потвърждение; това нѣщо досега не е станало, и Народното Събрание има още право и длъжностъ да разгледа казаната мѣрка и да се произнесе по нея“. Така говори сама комисията на стр. 201¹⁾ отъ доклада си. И така е то: на социалджийското Събрание, както знаете, не остана време да потвърди военното положение, обявено отъ кабинета Иванчовъ—Радославовъ. (М. Златановъ: За Събрание така не се говори.) Вие сте говорили нѣщо по-лошо. (М. Златановъ: На митинги, а не тукъ.) А както ще видите отъ конституцията чл. 47, обявяването на военно положение не е актъ на единъ само министъръ, а е дѣло на цѣлия Министерски Съвѣтъ. Значи, г. Паприковъ е взелъ участие въ оня Министерски Съвѣтъ, който обяви военното положение, — което военно положение ние въ никой случай не можемъ да одобримъ, защото никой отъ насъ не го е одобрявалъ на врѣмето си. И не само това, а г. Паприковъ е вземалъ участие и въ прилагането на това военно положение, т. е., вършилъ е чисто политически прѣстѣпления. Освѣнъ това, г. Паприковъ е подписвалъ и нѣкои отъ протоколитѣ по други нѣкои дѣния, съдържащи се въ доклада; а именно, на стр. 264 и 265²⁾ ще видите, че г. Паприковъ, заедно съ г. Пешева, сж подписали Министерския протоколъ за кантаритѣ.

Други дѣния на гърба на г. Паприкова не стоятъ, и той може да бжде даденъ подъ съдъ само за тѣзи двѣ обвинения: за политическитѣ прѣстѣпления и за кантаритѣ. (И. Вобековъ: По вагонитѣ нѣма ли нѣщо?) Никакво постановление на Министерския Съвѣтъ за вагонитѣ той не е подписвалъ; а неговитѣ дѣйствия по тѣхъ, като управляющъ Министерството на Обществениѣ Сгради, ние ги вече одобрихме. (Ц. Таслаковъ: Не давате ли нѣкакво значение, че г. Паприковъ не е подписвалъ телеграмитѣ, а Никифоровъ?) Не давамъ никакво значение на това обстоятелство, защото г. Никифоровъ ги е подписвалъ „за Военния Министъръ“; па и сега още той е главенъ секретаръ въ Военното Министерство и другаръ на г. Паприкова. Ако г. Паприковъ не е билъ съгласенъ съ тия телеграми, той трѣбваше да дезавуира г. Никифорова и го даде подъ съдъ за злоупотрѣбление съ доврѣието му.

Въ всѣки случай, г-да, ние сме повикани тукъ не да съдимъ министритѣ, а да ги дадемъ подъ съдъ — работа на съда е да опрѣдѣли кой е повече и кой е по-малко виновенъ. Азъ се надѣвамъ, че на г. Паприкова ще бжде зачетено отъ съда туй, че по отношение нѣкои работи, които е вършилъ г. Радославовъ, той е дѣйствувалъ добръ. Напр., по избѣритѣ на много мѣста той е спасилъ

¹⁾ Стр. 3.245, ²⁾ 3.310 и 3.311 въ стенографическитѣ дневници.

страната отъ кръвопролития, благодарение на това, че е вземалъ мърки и е пращалъ войска. Венчки тѣзи смекчающа вината обстоятелства сж работа на сѣда да ги зачете въ неговия виновенъ листъ; и, ако иска, да го освободи съвсѣмъ отъ отговорностъ; но ние сме въ случая обвинителна Камара и справедливостта го изнеква да гледаме еднакво на всички обвинени. Ако вземемъ да водимъ смѣтка за извѣстни държавни резони, и то така както самитѣ министри ги разбиратъ, тогава, разбира се, може да се съгласите съ заключенията на комисията и да рѣшите въпросътъ както е поставенъ отъ нея, т. е. да изключите четирмата министри. Азъ, обаче, мисля, че такова изключение не може да стане. Казахъ ви и по-напрѣдъ, че азъ поддържамъ обвинението си противъ тѣзи четирма министри не по право на солидарностъ, а по това, че тѣ сж участвували въ извѣстни дѣяния, и поддържамъ това обвинение само по пунктоветѣ, по които тѣ сж взели участие и които избороихъ. Азъ мисля, че вие не ще можете да се изплъзнете отъ тая почва, ако желаете да дадете единъ примѣръ, че вършите дѣло на справедливостъ и че мислите да турите, единъ нхъ за всѣкога, край на злоупотребленията съ властѣта, които сж ставали досега у насъ; защото, повтарямъ да кажа, никаква министерска отговорностъ вие нѣма да имате, ако вземете да изключвате одного или друго отъ министритѣ. Какво ще прави сѣдътъ съ тѣхъ, азъ мисля, че това не трѣбва да бѣде наша работа.

По самия сѣдъ, азъ ще кажа какъ мисля, че той би трѣбвало да погледне на задачата си. Но нека прѣдварително заявя тукъ, че за насъ даже той докладъ е пълно оправдание, че ние сме били прави, когато сме внесли прѣдложение за даване подъ сѣдъ бившитѣ министри. Въ тоя докладъ сж събрани толкозъ и такевъ факти, които сами по себе си сж достатъчни, за да турятъ на скамейката на подсѣдимитѣ тия министри, и, ако по единъ или други причини сѣдътъ ги освободи, то вече ще е негова работа. Въ всѣки случай, за това оправдание сѣдътъ ще бѣде отговоренъ прѣдъ обществото, а не ние. Азъ искамъ само да забѣлѣжа, че той сѣдъ, трѣбва да погледне на своята задача не като сѣдъ формаленъ, а като едно велико жури. И ето защо.

По сѣденето на министритѣ, въ пѣлата конституциона практика има само три норми на сѣдене. Тѣ сж: първата норма — министритѣ да се сѣдятъ отъ висшето сѣдилище на страната, Касацонниятъ Сѣдъ; тая е нормата, която сѣществва въ Белгия и въ нѣкои други страни. Втората норма — да се сѣдятъ тѣ отъ специаленъ държавенъ сѣдъ *ad hoc*; норма, която сѣществва въ Дания и въ нѣкои други страни и която е сѣществувала и въ революционна Франция. И третата норма е нормата — да бѣдатъ тѣ сѣдени отъ политически сѣдъ, каквито сж въ Англия Палатата на лордоветѣ, а въ Франция и въ други нѣкои страни — Сенатътъ. Отъ туй положение на работата излиза слѣдующето: че Държавниятъ сѣдъ, който ние ще изберемъ, не може да бѣде чисто формаленъ сѣдъ, както той не може да бѣде и чисто политически сѣдъ, а трѣбва да бѣде — въ това отношение, азъ съмъ съгласенъ съ мнѣнието на комисията — единъ сѣдъ съ широка дискреционна властъ и да погледне на задачата си като жури. Въпросътъ за личната облага,

който може да сѣгне сѣднитѣ, доста хубаво е разясненъ въ доклада. Но, прѣди всичко, както вече казахъ, сѣдътъ трѣбва — както и почитаемата комисия говори въ прѣдсловието си, дѣто цитира нѣкои автори, даже и любимия на г. Тончева Роси — да погледне на акта на прѣсѣдването на бившитѣ министри, като на единъ актъ политически, по-скоро общественъ, който актъ и трѣбва да сѣди въ пѣлата широта на своята дискреционна властъ, безъ да се стѣнява отъ тѣснитѣ рамки на законитѣ; защото, както и самиятъ докладъ въ прѣдсловието бѣлѣжи, прѣстѣпленията на министритѣ никѣдъ не сж могли да бѣдатъ тѣй подробно избороени, както сж избороени общитѣ прѣстѣпления въ наказателния законъ. Тѣ не сж избороени и въ нашия специаленъ законъ за сѣденето на министритѣ. Исно е, слѣдователно, че това положение създава за бѣдѣния Държавенъ сѣдъ широко поле, въ което той може свободно да се движи.

Личната облага, както забѣлѣжахъ, е тоже доста хубаво разяснена въ доклада на комисията. Естествено, тя не може да състои само въ грубия фактъ: единъ министъръ да открадне пари и ги тури въ джоба си. Тая облага е и морална, и материална. Достатъчно е даже — както има примѣри и въ Англия, които азъ цитирахъ, когато се внесе прѣдложението за даване подъ сѣдъ на министритѣ, — достатъчно е даже, казвамъ, извѣстни министри да направятъ съзнателно или умишлено погрѣшки по управлението, които могли биха да бѣдатъ избѣгнати, за да бѣдатъ тѣ дадени подъ сѣдъ, безъ да се държи смѣтка дали отъ тѣзи прѣстѣпления казанитѣ министри сж извлѣкли облаги или не. Ето защо азъ вѣрвамъ, че Държавниятъ сѣдъ ще погледне широко на задачата си и, погледнѣвъ да разгледа едно дѣло, което не е разглеждано досега и което, безъ съмнѣние, ще влѣзе въ историята на нашия конституционализъмъ, той ще изплати своя дѣлъ. Но най-послѣ, това е негова работа. Наши работи е да разгледаме дали има достатъченъ материалъ, за да бѣдатъ дадени бившитѣ министри подъ сѣдъ. Азъ мисля, че никой отъ васъ не може да отговори отрицателно на този въпросъ.

Но има другъ единъ въпросъ, който смущава много нѣкои отъ нашитѣ другари тукъ, а именно, какво би станало съ Държавния сѣдъ, ако би се разпуснало нѣстоящото Народно Събрание, и, въобще, какво би станало съ държавния обвинителъ, който ще изберемъ, ако тозъ Събрание се разпусне и той изгуби мандата си на депутатъ, въ качеството на какъвто е избранъ за държавенъ обвинителъ. За честъ на нашитѣ магистрати, азъ мисля, че по този въпросъ тѣ ще се огледатъ въ опая практика, която е осветило държавното сѣдилище на Английската държава, дѣто разтурването на едно Народно Събрание и идването на ново и най-жалко не е отгѣнявало рѣшението за даване подъ сѣдъ на министритѣ. Ето защо, ако дойде дотамъ работата, щото, прѣди осѣждането на министритѣ, нѣстоящото Събрание да бѣде разтурено, азъ мисля, че Държавниятъ сѣдъ, въ който прѣдлежи сѣденето на министритѣ, ще продължи работата си, и държавниятъ обвинителъ, който ще изберемъ, макаръ и да изгуби депутатския мандатъ, ще остава да си бѣде държавенъ обвинителъ.

Доколку, г-да прѣдставители, на тия въпроси гледатъ щепетилно въ другитѣ страни, азъ ще ви приведа слѣдния

присенъ примѣръ: въ Унгарската камара е внесено прѣди 15 дена прѣдложение за даването подъ сѣдъ бившия министъръ-прѣдседател Банфи само за туй, че се е констатирало, какво той е замишлявалъ държавенъ прѣвратъ, съ който да ограда правата на гражданитѣ. Съ други думи, хората, които сѣкшатъ свободитѣ си и които знаятъ да цѣнятъ своя конституционенъ животъ, отиватъ до такива крайности, щото даватъ подъ сѣдъ министритѣ не за това, което сж извършили, както правимъ ние тукъ, а за това, което тѣ сж замишлявали да извършатъ. (Министъръ-Прѣдседател П. Каравеловъ: Въ Унгария, като източна страна, е възможно това!) Въ всѣки случай, тя е по-културна отъ насъ, г-нѣ Каравеловъ. (Министъръ-Прѣдседател П. Каравеловъ: Съмнѣвамъ се!) Не зная защо можете да се съмнѣвате.

Азъ се надѣвамъ, г-да прѣдставители, че въ това Народно Събрание нѣма да се намѣрятъ хора, които би вотирали противъ даването подъ сѣдъ на бившитѣ министри. Чувамъ, че нѣкои отъ нашитѣ другари, отъ стамболистката партия и отъ партията на г. Рача Петровъ, се колебаели по тоя въпросъ, та иска ми се по тоя поводъ да имъ напомня нѣщо, като на другари, а именно, че ако има нѣкой актъ, съ който стамболистката партия, по моето мнѣние, е могла да опере малко-много своитѣ кирливи дрехи, то е безспорно оставката на г. Грекова, която оставка е напечатана на стр. 140 и 141¹⁾ отъ доклада, та желателно е, щото сегашниятъ шефъ на тая партия и нейнитѣ депутати да разбератъ, ако желаятъ единъ денъ да управляватъ страната, че днешниятъ случай е тѣкмо добъръ случай да покажатъ, че тази партия се е опростила съ старитѣ си грѣхове и не мисли вече да ги повтаря. (Смѣхъ. — Д. Петковъ: Г-нѣ Ризовъ! Недейте чети нотации. Какво ще правимъ ние, то е наша работа!) Вие ще правите каквото искате; азъ изказвамъ само своето мнѣние. Но мисля, че ако вие не вотираете даването подъ сѣдъ министритѣ, особено по политическитѣ прѣстъпления, хората ще иматъ право да кажатъ, че вие се боите да сторите това поради миналитѣ си грѣхове и защото мислите да ги повтаряте. (Д. Петковъ: Казвайте каквото щете!) За г. Рача Петровъ и другаритѣ му това мое напомняване има по-голямъ значение, защото тѣ сж още млади въ политиката, слава Богу, още нѣматъ никакъвъ грѣхъ, нѣма и защо да трѣгватъ по пѣтя на своитѣ прародители. (Смѣхъ.)

За да се опростотвори въпросътъ, г-да прѣдставители, азъ ще моля и правя прѣдложение, съгласно чл. 60 отъ правилника за вътрѣшния редъ на Народното Събрание, щото тоя въпросъ, като въпросъ сложенъ, да се раздѣли на части, а именно: по всѣко обвинение да се гласува отдѣлно за всѣки министъръ, защото мнозина ще има, които, може би, за единъ министъръ ще гласуватъ по едно обвинение, а по друго нѣма да гласуватъ. Трѣбвало би да се прѣдостави право на всички да се произнесатъ при пълно знание на работата и при пълна свобода. А пъкъ и правилникътъ дава това право на всѣки депутатъ, и азъ се ползувамъ отъ чл. 60, който казва, че „раздѣлянето на части на сложнитѣ въпроси става по право, щомъ се поиска“, да направя формално прѣдложение,

щото тоя въпросъ да се гласува раздѣленъ по части: за всѣко обвинение и за всѣки министъръ отдѣлно.

Това е то, което искахъ да кажа. Ваша работа е, безсѣмѣнно, да вземете каквото щете рѣшение. Азъ, обаче, стоя на своето положение и, безъ да желаю да влизамъ въ нѣкои подробности, или пъкъ да правя нѣкои намеци тукъ, осмѣлявамъ се да кажа, че ако вие изключите отъ отговорностъ г. Паприкова — за тримата други министри и дума не може да става, защото по доклада тѣ подлежатъ на сѣдъ, — ако изключите, казвамъ, г. Паприкова, тогава знайте, че ще имате въ бѣдѣ една солдатска конституция, а не тая, на която авторъ е г. Каравеловъ. (Смѣхъ.)

Министъръ-Прѣдседател П. Каравеловъ: Почитаемиятъ г. Ризовъ най-напрѣдъ излѣзе съ обвинения. Той хвърли, първо, нѣколко такива удари, които не зная какъ да ги нарека, къмъ комисията, второ, искаше да удари плѣсница на всички адвокати, че не разсѣждавали революционно като публициститѣ и, най-послѣ, и къмъ нашата страна обърна внимание, като каза, че по нѣ-какви особени политически въпроси, или, по-добъръ да кажа, по нѣкои съображения, ние искаме да раздѣлимъ, едни да се сѣдятъ, а други да не се сѣдятъ. Азъ, наистина, мисля, че трѣбва да раздѣлимъ отговорността на министритѣ, за които се говори. Това не е по нѣкакви съображения, а просто защото азъ мисля, че не трѣбва да се отдава подъ сѣдъ оня, за когото Събранието се е убѣдило, че сѣдътъ ще го оправдае.

Тукъ се разсѣждаваше най-напрѣдъ за солидарността и за политическата отговорност, който терминъ не разбирамъ, защото той е толкова широкъ и включва всичко, дори и углавната отговорност. Има и парламентарна отговорност (Д. Ризовъ: Тя е политическата!) и тя е Народното Събрание изразява известно недовѣрие и не дава извѣстенъ кредитъ на извѣстни хора, защото нѣма довѣрие въ тѣхъ. Тая отговорност не значи, че се отдаватъ извѣстни министри подъ сѣдъ, а значи само, че Народното Прѣдставителство не желае тѣ да бѣдятъ министри. Господата, които ще се даватъ сега подъ сѣдъ, не сж вече на министерскитѣ кресла и нѣма защо да се говори за парламентарна отговорност. Но и тая отговорност не трѣбва да отива дотамъ, че, като се изрази недовѣрие къмъ единъ министъръ, непрѣмѣнно да пада цѣлиятъ кабинетъ. То зависи най-много отъ онова настроение на Събранието, което се е породило, вслѣдствие на извършени нѣкои работи. Ако настроението е насочено противъ известно лице, то, безсѣмѣнно, ако иска Министерскиятъ Съвѣтъ, може да изхвърли това лице и да го замѣсти съ друго — това често бива навсѣкждѣ; ако ли пъкъ е насочено противъ всички министри, тогава, безсѣмѣнно е, че трѣбва да падне цѣлото министерство. Нѣма да му гласува кредита и ще го сваля.

Сега, за углавната отговорност; тя е много сериозна работа и тѣй лесно не може да се рѣшава. Напр., най-напрѣдъ г. Ризовъ се обади по нѣкои въпроси, по които се обвинява г. Пешевъ, като искаше непрѣмѣнно да се тури и той наедно сж другитѣ министри на скамейката на подсѣдимитѣ. (Д. Ризовъ: Не по всички дѣла!) Чухъ го! — Азъ мога да кажа едно. Ако дойде въпроса за ваго-

¹⁾ Стр. 3.184 и 3.185 въ стенографическитѣ дневници.

нитъ, г. Пешевъ може да каже — той е тукъ — „азъ не съмъ постановявалъ, когато сме взели рѣшение въ Министерския Сѣвътъ да се купятъ вагони и то най-негодни, за да спечели Странски пари, а рѣшихъ да се купятъ вагони, защото титулярниятъ министъръ внесе предложение, че ще бждатъ много полезни. По-нататъкъ не отидохъ.“ (Д. Ризовъ: Ама отъ Вайсенберга!) Не е важно това. Може добросъзнатно човѣкъ да не е зналъ, че Странски или други пѣколко мошенници сж се сговорили да ограбятъ хазната. Има презумция, че нѣма таква нѣщо. Обвинението за кантаритѣ не можахъ да разбера, защото не влиза въ обвинителния актъ.

Сега за кредита за хамбаритѣ. Тамъ тоже има единъ сериозенъ въпросъ. Никой, когато се е внесло искането за отпущане кредитъ по събиране на десетъка, не е ясно опрѣдѣлилъ за какво специално ще се харчатъ тия пари. Просто за събирането. Всѣки единъ, даже и г. Пешевъ, Министърътъ на Правосъдието, или г. Вачовъ, Министърътъ на Просвѣщеніето, може да каже, че азъ не зная, стига ли тоя кредитъ, или не, и колко пари може да се похарчатъ. Колкото можахъ да разбера отъ дѣлото, то се е протакало, и единъ министъръ може да не знае какво се е вършило въ друго министерство. Така щото, тоже считамъ, че това не може да служи като обвинение за г. Пешева, напр. Прѣвишава ли кредитътъ — отговаря най-много Министърътъ на Финанситѣ; той трѣбваше да знае, прѣвишава ли се кредитътъ или не, и отпусната ли му е сума за наемане лица за събирането, да се правятъ хамбари, чулове и пр. — всичката тая безобразна работа, която виждаме сега.

По единъ въпросъ искамъ да говоря малко повече, именно по това, дѣто специално се обвинява г. Пешевъ по поводъ телеграмата му за митингитѣ. Тукъ понеже е подписалъ г. Пешевъ, се възбужда въпросъ, че той е вече отговорното лице. Но азъ четохъ телеграмата, понеже ми е посочена сега. Азъ мисля, че тя може да бжде прѣдметъ за дълги парламенстески прѣспирни, но не може да има характеръ непрѣмънно за углавно прѣсѣждане. Азъ имамъ малко друго мнѣние и мога да имамъ съ себе си много по-добри коментари, отколкото г. Ризова. (Д. Ризовъ: Защото разсѣждавате като министъръ!) Азъ ще се поставя малко по-другояче; ще поставя въпроса ясно, защото желая и Българскиятъ народъ да знае. Съ митингитѣ, както и съ всички лични права, може да има злоупотрѣбления. Че може да има злоупотрѣбления съ печата, всички го признаваме; че може да има злоупотрѣбления съ събранията, тоже всички го признаваме. Въ закрити сгради митингитѣ сж безусловни. Споредъ нашитъ закони, можете да правите каквото щете, докато сами не викаете полиция; защото, ако захванатъ да се колятъ, трѣбва да се повика полиция за да ги разтърва. Но митинги ставатъ и подъ открито небе. Тамъ надзирава винаги полицията и обязана е това да направи, споредъ нашата конституция и споредъ всичкитъ наши закони. (Д. Ризовъ: Да ги разпилява съ войската?) Моля, азъ ще ви кажа. Митинга единъ министъръ може да забрани. Той не може да праща телеграма, че се запрѣщаватъ митингитѣ, защото това е нарушение на конституцията. Специално еди-кой си митингъ може да го запрѣти — това го по-втарямъ; може да го запрѣти, ако види, че ще се изко-

лятъ хората. Но вие сте обязани, като народни прѣдстатели, да го питате тукъ, защо го е направилъ, а той е длъженъ да ви обясни защо е запрѣщавалъ митингитѣ. (Д. Ризовъ: Вие сте питали г. Радославова и той ви е лъгалъ отъ сжщата министерска маса.) Азъ съжалявамъ, че е лъгалъ. Но искамъ да ви кажа, че тая телеграма на г. Пешева не е съ таква съдържание, за да го теглимъ въ сѣдилище. (Д. Ризовъ: Нека се оправдае прѣдъ сѣда!) За мене не е достатъчна тая телеграма по съдържанието си, за да потегли г. Пешева и да го дамъ подъ сѣдъ. Азъ желая да го разберемъ, съ митингитѣ да си не играемъ. Ако азъ съмъ убѣденъ — и азъ мога да ви посоча на всички коментатори, — че тѣ ще се колятъ, азъ ще отида да ги разтърва; ако се колятъ, ако тѣяна троши сжщи, азъ тоже ще го запрѣти. Но вие имате право, и като народни прѣдстатели трѣбва да имате това право и трѣбва да го поискате... (Д. Ризовъ: Но, г-нѣ Кара-веловъ, тия сж митингитѣ, които сме ги възбуждали.) Специално за тоя митингъ азъ не казвамъ; азъ разсѣждавамъ абстрактно. Всѣки народенъ прѣдстателъ има право да пита и Министърътъ е обязанъ да отговори, и да отговори точно, да покаже, че наистина имаме опасностъ. Тамъ е правото на Народното Събрание. (Д. Ризовъ: Общата мѣрка е противъ всички.) Азъ желая да покажа, защото е сериозенъ въпросътъ и го говоря тукъ официално. Ако Министърътъ издаде единъ циркуляръ, че се запрѣщаватъ митингитѣ, това ще бжде прѣстѣпление; то е нарушение на закона. Но въ специаленъ случай не само Министърътъ, а и окръжниятъ управителъ може да вземе тая мѣрка, но Министърътъ е отговоренъ прѣдъ Народното Прѣдстателство и трѣбва да докаже прѣдъ него, че е имало опасностъ, че ще се колятъ гражданитѣ, а пъкъ Народното Събрание има право да рѣши, дали е правъ Министърътъ или не. Това е всичкото право.

Сега, колкото и да гледамъ тази телеграма, не мога да се убѣди окончателно, че тя има такъвъ ужасенъ углавенъ характеръ, за да се даде г. Пешевъ подъ сѣдъ. Въ какво казва телеграмата: „Видинъ. Окрѣжнѣму управителю. Разпоредѣте да се не допускатъ изъ окръжието ви агитатори, които по поводъ десетъка искатъ да влѣпчатъ и подстрѣкватъ населението къмъ съпротивление противъ законитѣ и властта.“ (Д. Ризовъ: Между които бѣхте и Вие.) Азъ не съмъ билъ. Протестиралъ съмъ по-напрѣдъ въ своитѣ рѣчи и съмъ го говорилъ; но да се съпротивлявамъ противъ десетъка — това не съмъ го правилъ. Азъ бѣхъ противъ десетъка, говорилъ съмъ противъ него, но да се съпротивлявамъ, това е малко неправилно. Това за революционеритѣ може да бжде правилно, но за мене не е; азъ не съмъ революционеръ; азъ считамъ, че законътъ колкото и да е лошъ, той е законъ.

Сега въпросътъ е тѣй. За мене е ясно, че не можемъ да отдаваме всички министри подъ сѣдъ. Азъ нѣма да говоря още и за г. Начовича и за г. Вачова, защото тоже чувствавамъ, че едвали могатъ да се обвинятъ повече, отколкото г. Пешевъ, или че онѣзи обвинения, които изтъква сръбцу тѣхъ г. Ризовъ, сж по-големии отъ онова, което той говори за г. Пешева. За мене е ясно, азъ поне лично, ако ме попитатъ, ще кажа, че не мога да подпише да се отдадатъ тѣ подъ сѣдъ. Даннитѣ, които намѣрвамъ

прѣко, не ги обвиняватъ въ дѣйствиа за лична полза, или въ измѣна и прѣдательство. Това е моето мнѣние. Какво ще бѣде моето мнѣние за другитѣ четворица министри, които сериозно се обвиняватъ, азъ ще видя отъ по-нататъшнитѣ прѣписи и, вѣроятно, ще гласувамъ заедно съ обвинителитѣ. Нито хамбаритѣ ми се прѣдставляватъ за хубава работа, нито тѣзи вагони, нито всички други работи, въ които тѣ се обвиняватъ. Тамъ виждамъ цѣли сплѣтени, ако искате даже въ нѣкои мѣста и мошеничества отъ най-доленъ сортъ. Но това не виждамъ да се отнася до г. г. Пешева, Начовича и Вачова и не желая да отиваме въ сѣдилището да имъ спечелимъ единъ оправдателенъ вердиктъ — да не излѣзе като че сме гонили съ това лични цѣли. Щомъ ги оправдае съдѣтъ, това ще бѣде до една степенъ една плѣсница за Народното Събрание, което е погледнало тѣй леко по отдаването на съдъ бившитѣ министри. Затова бихъ молилъ Народното Събрание да разгледа спокойно тия въпроси. Ако щете, приемѣте прѣдложението на г. Ризова, точка по точка, но да не бързаме да се осланяме на нѣкакъвъ абстрактенъ принципъ, било революция, било министерска солидарностъ. Има и невиновни хора, които не можемъ да обвинимъ.

Д. Марковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Слѣдъ четиримѣсечна извънредна сесия, най-сериозниятъ актъ, на който Народното Събрание прѣдстои да даде разрѣшение, е днешниятъ въпросъ — отдаването министритѣ отъ кабинета на г. г. Иванчовъ и Радославовъ подъ съдъ. Въ такъвъ единъ отъ първостепенна важностъ въпросъ, азъ днесъ се радвамъ да чуя изявленията на шефа на настоящето Правителство. Този въпросъ засѣга насъ като българи, засѣга ни като народъ, засѣга ни като мъдра или безумна партийна ненавистъ за унищожаване на противникитѣ. Въ послѣдното, за щастие, не можемъ да бждемъ упрекнати. Тукъ било коя да е отъ групитѣ, които се прѣдставляватъ, не сж показали ни въ единъ моментъ, че тѣ иматъ за цѣль да унищожаватъ своитѣ политически врагове. Зарадъ туй, именно, онай мъдростъ и онова спокойствие, които шефътъ на Правителството прѣпоръчва, трѣбва да прѣобладаватъ въ всинѣ ни. Ако това е тѣй, азъ разбирамъ защо почитаемиятъ нашъ другаръ г. Ризовъ каза, че ние трѣбва да бждемъ революционери въ смисълъ не на революция, а въ смисълъ на напѣрчивостъ, на прогресъ, слѣдовително, единъ законъ, колкото и да бѣде неумолимо повелителенъ въ своитѣ разпореждания, трѣбва да го съобразимъ съ онуй, което успѣхътъ и напѣрдыкътъ искатъ. Но ние трѣбва да бждемъ тѣло, което да покаже, че прѣди всичко почита законоположенията, че се прикланя тѣмъ и че вънъ отъ рамкитѣ на закона не можемъ да пристѣпимъ, и още повече когато се касае да пристѣпимъ къмъ единъ такъвъ важенъ въпросъ, за отдаването на съдъ министри.

Азъ не зная ние съ какво право днесъ можемъ да говоримъ за политически прѣстѣпления на кабинета Иванчовъ—Радославовъ, защото подобно прѣдложение, за даване подъ съдъ на тоя бившъ кабинетъ за извършване политически прѣстѣпления, въ прѣдложението, което бѣше прѣдметъ на обсъждане тукъ отъ Събранието, не сжествуване. (Д. Ризовъ: Какъ така? Не сте го чели!) Не сжествуване! Ние възбудихме въпросъ за прѣдаване

на съдъ бившитѣ министри по въпроса за хамбаритѣ, по въпроса за вагонитѣ и изпратихме прѣписи отъ това прѣдложение на обвиненитѣ министри, като ги поканихме да дойдатъ тукъ очно прѣдъ насъ да кажатъ своята дума, а слѣдъ това ние разширихме правата на комисията да дири...

Н. Цановъ: Позволѣте ми да Ви прѣкжсна, г-нъ Марковъ, за една малка бѣлѣжка. Ето какво е казано още въ прѣдложението: (Чете.) „Независимо отъ това, специално за бившия Министъръ на Вжтрѣшнитѣ Работи, Василъ Радославовъ, внасяме прѣдложение за прѣдаването му подъ съдъ още и затова, че той, както се вижда отъ долуизложенитѣ факти, е нарушилъ чл. 43 отъ конституцията, защото вѣдомството на Вжтрѣшнитѣ Работи въ Княжеството въ негово врѣме е управлявано въпрѣки сжествуващитѣ закони; чл. чл. 73 и 75 отъ сжщата конституция, защото на българскитѣ граждани-избиратели сж налагани отъ властѣта наказания (задръжане, интерниране, арестуване и пр.) противъ установения отъ законитѣ редъ и чл. чл. 160 и 161 отъ сжщата конституция, защото Министърътъ на Вжтрѣшнитѣ Работи се е явявалъ нарушителъ, вмѣсто изпълнител на законитѣ“.

Д. Марковъ: (Продължава.) Това е специално за г. Радославова. И добръ, че току-що направеното ми прѣсичане отъ г. Цанова ще улесни въпроса. Вие сега изслушавате г. Ризова, който иска прѣдаването на съдъ и г. Пешевъ, защото подписалъ една телеграма, въ която се казвало да се запрѣти изъ окръжието да ходятъ агитатори; искаше да се даде подъ съдъ г. Паприковъ, защото той чрѣзъ генералъ Никифорова, като неговъ *locutarius*, замѣстникъ, билъ далъ телеграми до комендантитѣ, за да въдворятъ реда, да бждатъ строги, да сѣкатъ, колятъ и пр. Значи, ние разширяваме отговорността. Можемъ ли да говоримъ за политически прѣстѣпления на кабинета Иванчовъ—Радославовъ, когато всички до единъ съзнаваме, че можемъ да говоримъ за солидарна отговорностъ на министритѣ само за политически прѣстѣпления, а не и за углавна отговорностъ? Зарадъ туй именно азъ свеждамъ мисльта си, като казвамъ, че ние днесъ мимо този материалъ, който почитаемата комисия е събрала специално, *ad hoc*, насоченъ противъ личността на г. Радославова, не можемъ да замѣсваме нито г. Пешева, нито г. Вачова, нито г. Начовича, нито г. генералъ Паприкова — и още повече за генералъ Паприкова, защото за него въ това прѣдложение, което уважаемитѣ другари бѣха внесли въ Народното Събрание, нѣма нито дума. За прѣдаването въ съдъ г. Паприкова нѣма казано и комисията, слѣдовително, не е могла на законно основание да се вира или да прави какви-годѣ издирвания касателно него. Заради това, колкото и да бѣде правъ г. Ризовъ, че не трѣбва да става никакво дѣление, това не ще може да стане. Но г. Ризовъ, като по-приближенъ до властующитѣ, ни казва, че може би, да има високи политически интереси, които сж заставили Правителството да изключи генералъ Паприкова. (Д. Ризовъ: Азъ прѣдполагамъ!) Именно, азъ върху това Ваше прѣдположение правя и моето. Г-нъ Министъръ-Прѣдсѣдателътъ, обаче, Ви обори, като Ви каза, че никакви политически възгледи, цѣли

и намърнения не е имал, а просто, че не желал да се дават под съдъ министри, когато сж на власт, а г. Вилинов каза, че нассеп, като дойдемъ въ октомврий. тогава може да се направи предложение и за генералъ Наприкова. (Д. Ризовъ: Тогазъ тѣхъ ще даваме подъ съдъ!) То е другъ въпросъ. Азъ вѣрвамъ, че до това нѣма да доживѣемъ при тия хубави възгледи, които изказва г. Каравеловъ. Азъ виждамъ, че той е билъ по-скоро за шефъ на консервативната партия; (Смѣхъ.) защото тѣзи негови възгледи сж на хора, които искатъ да се почитатъ законитѣ и властятъ. Всички сж либерали, когато сж вънъ отъ властятъ, но когато поематъ управлението, либерализмътъ е несъвѣстимъ съ властятъ; трѣбва да се почитатъ и изпълняватъ законитѣ. (Ражкоплѣскане. — Д. Ризовъ: Не е истина!) Тамъ се иска авторитетъ. Заради туй ви казвамъ, че шефътъ на днешното Министерство не може да подобри такива дѣйствиия на хора, които сж агитирали и възбуждали населението противъ законно установенитѣ власти, и иска вземането на мѣрки противъ тия работи. Това е естествено и ние нѣма, освѣнъ да се радваме.

Но г. Ризовъ зачекна нѣколко въпроса. Единъ отъ тѣзи въпроси бѣше, че трѣбва да се даде подъ съдъ г. Пешевъ, че трѣбва непременно да се даде подъ съдъ г. Вачовъ, че трѣбва да се даде подъ съдъ и г. Начовичъ заповъ, защото въ известни страници на този докладъ сжществуватъ тѣхнитѣ подписи, положени било на постановленията за хамбаритѣ, кантаритѣ, било за даването на нѣкои депени, както сжществувалъ подписътъ на г. Наприкова. Г-да прѣдставители! Вие чухте г. Министъръ-Прѣседателъ какъ каза: че да се даватъ на съдъ министри, когато сме увѣрени, че ще излѣзе една оправдателна присѣда, тази прѣсѣда ще бѣде една пѣсница за онова Народно Сѣбрание, което е направило такъва нѣщо. Вие виждате колко несериозно е туй основание, за да можемъ ние отгукъ да гласуваме за даването подъ съдъ на тия трима министри. И наистина, за тѣхъ както е постановила комисията, че трѣбва да се изключатъ, нека тя ми позволи да кажа, че това е обида за самитѣ бивши министри като ги изключаватъ, защото подписали отъ „линеприматие и отъ другарство“. Азъ съмъ увѣренъ, че г. Пешевъ ще възстане противъ такъвъ мотивъ. И ако бѣха освободени, че сж били добросъвѣстни при подписването на тия постановления, като сж вѣрвали, че съ тѣхнитѣ подписи нѣма да бѣде злоупотребено, ние трѣбваше да ражкоплѣскаме на такъвъ мотивъ; но това е да освободишъ едно момче избѣгало отъ училището отъ страхъ да го не бие даскалътъ, защото не си знало урока. За такива държавни хора, обаче, какъвто е пазителтъ на Държавния печатъ, какъвто е Министърътъ на Народната Просвѣта, какъвто е Министърътъ на Търговията и Земледѣлието, азъ мисля, че тѣзи мотиви, особено заради него, биха го накарали да се изсѣбе нѣколко пхти подъ мустакъ. Слѣдователно, ние ще кажемъ, че нѣма да се съгласимъ да ги освободимъ по такива мотиви, а само защото сж били добросъвѣстни. За генералъ Наприкова казахъ, че дума не може да става, защото не сме били сезирани съ такава прѣдложение, и който и да е Държавенъ съдъ отъ формална страна ще откаже да вземе подъ разборъ разглеждането на едно подобно нѣщо. А пъкъ ние днесъ

трѣбва най-напрѣдъ да връчимъ на г. Наприкова прѣдложението на г. Ризова, да го изслушаме, а дали то ще бѣде съвмѣстимо съ положението, което той заема, то е по-право да се каже на г. Наприкова да си даде оставката, защото трѣбва да отиде съ другитѣ си другари. Азъ, обаче, за честта на г. Наприкова не допущамъ, че той трѣбва да се изключи отъ комисията по такъва съображение, и азъ мисля, че напето Правителство съвършено се е дезинтересирало отъ въпроса за даване подъ съдъ на бившитѣ министри. Казахъ го нѣколко пхти *un bi et orbi*, че това е работа на народнитѣ прѣдставители и че Правителството, като Правителство, не дава никакво значение на вота, който ние ще дадемъ. Или нѣма да ги пратимъ, или ще ги пратимъ на съдъ, за Правителството е безлично. Азъ поне така разбирамъ. Не знамъ, може да съмъ се лѣгалъ.

Сега, уважаемиятъ г. Ризовъ повдига и другъ въпросъ; то е въпросътъ за избора на държавенъ обвинител и, като такъвъ, какво щѣло било да бѣде въ случай, че Народното Прѣдставителство, по нещастие, не изслужи свои мандатъ. (Г. Кирковъ: Може би и за настие!) Може би и за настие. Тѣ сж уговорени — особено г. Сарафовъ отъ нѣколко врѣме насамъ белята си е намѣрилъ. (Смѣхъ.) Азъ мисля, че за министритѣ и за насъ не може да става нито въпросъ, може ли единъ държавенъ обвинител, на когото се дава тая мантия, на когото се дава това качество, на когото се дава това обѣтло благодарение на това, че е народенъ прѣдставител, да продължава да бѣде държавенъ обвинител, когато дойде едно законоположение и му отнеме това качество. Народното Прѣдставителство когато се очути единъ денъ да прочете единъ указъ, че XI-то Обикновено Народно Сѣбрание е разтурено, азъ ви питамъ: съ какво право, съ какъвъ принципъ можемъ туку да тълкуваме, че X или Z, който е частъ отъ разтуреното Сѣбрание, може да бѣде такъвъ, може да задържи мандата си и да се яви въ единъ държавенъ съдъ да обвинява? Обаче, защо тои страхъ да си вселяваме сега, защо ще мислимъ, че Камарата ще се разтуря? То прилича на онази мома, която, като почнала да плаче много, обръща се майка ѝ да ѝ я пита защо плаче, а тя казала: „въобрази си, че банца ми качи туку змибия, въ който има тоска; азъ като се ожени и като добия дѣте, ако надне тоската въ люлката, какво ще стане?“ и плаче ли плаче! И нашата работа ще прилича на тази, ако сѣднемъ да си правимъ удоволствието да мислимъ, въ случай че ни разтурятъ, опзи, който ще бѣде държавенъ обвинител, какво ще стане. *Qui vivra verra*. (Д. Ризовъ: Ни едно Народно Сѣбрание не е умрѣло отъ естествена смъртъ!) Именно, затова страхътъ ви дошѣдѣ е оправдателенъ, понеже нѣма Камара, която да е изкарала докрай. Но щомъ има солидарностъ и пѣлва хармония между членовѣтъ на кабинета и щомъ има поддръжка отъ болшинството, трѣбва да бѣдете сигуръ, че съ Божия воля ще доживѣете докрай и нѣма никаква опасностъ. (Смѣхъ.) Колкото се касае до въпроса за държавния обвинител, азъ мисля, че отъ юридическа страна не може нито да се донесе, че може да бѣде изтълкувано, какво единъ мандатъ, който се изгубва съ Княжески указъ, може да бѣде задържанъ, защото носителтъ му изтълчватъ ролята на държавенъ

обвинител. Идущата сесия ще избере другъ, който да го замѣсти и да продължава да изпълнява рѣшението на Камарата.

Сега, г-да народни прѣдставители, по въпроса за солидарността въ Министерския Съвѣтъ, който тоже се засѣгна съ нѣколко думи отъ г. Министъръ-Прѣдсѣдателя. Азъ мисля, че ако има учреждение въ България, което още да не знае своитѣ права и прерогативи, за което да пѣм нито дума писана, мъртва или жива, то е Министерскиятъ Съвѣтъ. Всѣки малодушенъ министъръ, който не може да вземе отговорността за дѣлата си, хайде въ Министерския Съвѣтъ. Да назначи Ивана или Петра за чиновникъ, за да не се разсърди другата половина на Правителството, хайде въ Министерския Съвѣтъ. Какви сж тѣзи Министерски Съвѣти? Министерскиятъ Съвѣтъ е висшето учреждение, което трѣбва да се занимава изключително съ въпроси отъ първостепенна държавническа нужда и важностъ, да съблюдава закона за отчетността, който диктува на единъ министъръ: не можешъ да не правишъ търгъ, когато се касае покупката за повече отъ 2.000 л., не можешъ да правишъ покупки повече отъ еди-каква сума, трѣбва да искашъ разрѣшение отъ Министерския Съвѣтъ и т. н. — това разбирамъ; но не всичко да се хвърля въ Министерския Съвѣтъ. Заради туй виждаме единъ подписалъ за хамбари, другъ — за кантари, трети — за вагони, четвърти отишли да търсятъ, но той билъ излѣзълъ на разходка, та вмѣсто него подписалъ другъ, а пъкъ нѣкой постановления подписалъ само г. Апостоловъ, секретаръ на Министерския Съвѣтъ. Защото казва: вземахъ постановлението, ходихъ да търся министритѣ да подпишатъ, но ги не намѣрихъ. Намѣрихъ г. Тодора Иванчовъ и той подписа, другитѣ не рачиха. Какъвъ е този Министерски Съвѣтъ, каква е тази отговорностъ? Ето една материя, която вѣрвамъ, съ нестеливостта, съ държавническата мажростъ на г. шефа на кабинета — това му прави честь — вѣрвамъ ще обмисли, да остави поне на своитѣ приемници, които дойдатъ, или които сж днесъ, ще урегулира правата и атрибутитѣ на Министерския Съвѣтъ и въпроситѣ, които трѣбва да бждатъ внасяни въ това висше учреждение и да не се убива индивидуалността на министра, който да знае своитѣ права и обязанности, та когато дойде да отговаря, да се знае, че всѣки министъръ за личнитѣ си дѣла — абстракция — прави отъ политическата отговорностъ — може да бжде прѣслѣдванъ и даванъ подъ сждъ.

Слѣдователно, азъ моля съ прѣдложението на г. Ризова и неговото искане да се дадатъ подъ сждъ г. г. Пешевъ, Начовичъ и Вачовъ да не се съгласимъ. Колкото се касае за другитѣ четирма, г-да народни прѣдставители, азъ вече почвамъ да мисля тѣй. Въ тѣхна полза като честни хора е да поискатъ тѣ Държавенъ сждъ, защото единъ Странски, единъ Вайсенбергъ ще се намѣрятъ въ всички минали правителства, ще ги намѣрите, може би, и въ това Правителство, да хлопатъ на вратата. То е една поука, която трѣбва да се извади! Ето какъ най-добро-свѣстни хора наврѣмени, какъ честни хора наврѣмени, благодарение на шарлатанитѣ, на политически приятели, на които положението, парично и материално, е забатачено и разклатено, биха се подвели и така най-честни

държавни маже, слаби по сърце, не твърди по воля, да станатъ неомислено съучастници на едни дѣяния, каквито сж тѣзи, непрѣпоръчителни, неласкави и недобри. И азъ вѣрвамъ, че г. г. Тодоръ Иванчовъ и Димитъръ Тончевъ прѣдрѣшаватъ въпроса. Тѣ дадоха тукъ едно заявление, въ което казватъ: ние виждаме, че ще ни дадете въ Държавенъ сждъ, ние тамъ ще дадемъ нашитѣ обяснения; значи, като че и тѣ пледиратъ каузата, че копнѣятъ по-скоро да се явятъ прѣдъ естествения сждъ, Държавниятъ, за да докажатъ неоснователността на обвиненията, които се хвърлятъ върху тѣхъ. И азъ бихъ очикалъ, за честта на българскитѣ министри, да изслушамъ съ Държавниятъ сждъ единъ вердиктъ на оневинение, за да види свѣтътъ въ странство и тукъ, че достойнството на българскитѣ министри не е изпадало още въ ржцѣтъ на крадци, злодѣи и вагабонти. (Д. Ризовъ: Вѣрвамъ ли това, което казвашъ?) Азъ казахъ, че желая да докажатъ това прѣдъ Държавния сждъ. (Д. Ризовъ: Но самъ не вѣрвашъ, че не сж крали!) Не знамъ. Сждътъ има думата. (Д. Ризовъ: Задръжъ съзитѣ си за други нѣкои! — Гласове (къмъ прѣдсѣдателствующия): Дайте отиди!)

Прѣдсѣдателствующъ В. Кжнчовъ: Давамъ 10 минути отиди.

(Слѣдъ отиди.)

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: (Звъни.) Засѣданието продължава.

Има думата г. Кирковъ.

Г. Кирковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Върху фактитѣ, изложени въ настоящия докладъ, можемъ да погледнемъ отъ нѣколко гледища: първо, отъ гледището на историкъ, второ, отъ гледището на общественъ дѣятелъ, трето, отъ гледището на криминалистъ и т. н., въ зависимостъ отъ това кой е човѣкътъ, който гледа на този докладъ. Азъ ще се спра върху първитѣ двѣ гледища, върху гледището, отъ което може да гледа единъ историкъ, и върху гледището, отъ което може да гледа единъ общественъ парламентаренъ дѣятелъ, единъ членъ отъ едно изборно учреждение, каквото е Народното Собрание.

За да проникнемъ въ тайната на събитията, които сж изложени въ доклада, за да си прѣдставимъ точно картината, която тия факти рисуватъ отъ нашия общественъ животъ, ние трѣбва да се отклонимъ малко отъ самия докладъ, да се отстранимъ врѣменно, казвамъ, отъ него и да се прѣнесемъ въ самата наша обществена дѣятелностъ. Какъ сж били възможни подобни факти, подобни случки въ нашия животъ и на какво се тѣ дължатъ; коя е причината, че една партия, едно правителство е могло да изпадне до това положение, въ което ние го виждаме въ този докладъ? Има нѣщо отличително, нѣщо, което като червена нишка прѣминава прѣзъ цѣлия докладъ и тази червена нишка прѣминава и прѣзъ отговора, който даватъ г. г. Иванчовъ и Тончевъ. Първо, то е моралътъ, единъ специаленъ моралъ, моралъ не на една партия обществена, която почива на извѣстна обществена класа, но на една котерия, която има специаленъ котериянъ моралъ. Какъ е могло да изникне въ нашия животъ котерийното управление, царството на котеритѣ, затова

ще намѣримъ отговоръ, когато по-дълбоко проникнемъ въ нашата дѣятелностъ, въ нашия общественъ животъ и повнимателно анализираме тоя животъ. Вие знаете, че имаме единъ периодъ, когато нашитѣ партии се раздробиха, когато нашитѣ партии се разпаднаха на нѣколко малки части. Защо стана това? Този, който изучава нашия общественъ и економически животъ, ще отговори много лесно, защото самиятъ нашъ економически животъ, нашитѣ двѣ стопанства, занаятчийското и селското, се раздробиха. Сами тѣ, подъ влиянието на външни економически закони, подъ влиянието на самото развитие, на което биде подложена нашата страна, нашитѣ стопански единици, економическитѣ категории, както се казва, се разничиха, раздробиха. Земледѣлието започна да пропада, занаятчийството започна да пропада и всички партийни режими, които се облягаха прѣди 15 години на тѣзи съсловия, самитѣ партии, казвамъ, почнаха да се раздробяватъ. Съ раздробяването на извѣстни съсловия изчезваше и най-важното нѣщо, изчезваше моралътъ на тия съсловия, изчезваше началото, на което почиваха тия съсловия, и партиитѣ, които сж дѣйствували отъ името на тия съсловия, рано или късно изгубиха своятѣ принципи и се прѣвърнаха въ котерии. Разликата между една партия и котерия е тая, че партията дѣйствува, било съ грѣшки или безъ грѣшки, въ името на извѣстни и ясно опрѣдѣлени принципи, когато котерията дѣйствува въ смисълъ за лично благо, отъ жажда за обогатяване, и периодътъ, който прѣживяваме сега още, който започва отъ доста години насамъ, той най-подгълно, най-релефно се изрази въ режима, който ознаменува отъ себе си министерството на Тодора Иванчовъ. И самиятъ фактъ, че ние, като народни прѣдставители, че и цѣлото общество поиска възмездие за туй, което тѣ извършиха, че обществената съвѣсть се стрѣсна, не показва нищо друго, освѣнъ че това разлагане на нашия животъ почва да влиза въ съзнанието на българскитѣ граждани, почна вече да става достойние на всичко мисляще въ България, почна да вижда, че котерийното управление ще докара даже до катастрофа, до гибель самата страна. И като плодъ на тази настрѣхналостъ въ обществената съвѣсть се явява туй, което въ Народното Прѣдставителство се нарича даване министритѣ подъ съдъ. Азъ съмъ отъ тѣзи, които казватъ, че не сж министритѣ, които дадоха заповѣдъ на Съборанието да стане даванетоъ подъ съдъ на тѣхнитѣ прѣдшественици. Не. Прѣди то да излѣзе отъ Народното Събрание, то се посѣгне въ въздуха, въ самото общество. Отвръдъ, въ цѣла България се говорѣше, се искаше да се направи нѣщо, щото, най-послѣ, този режимъ да бѣде осъденъ и да намѣрятъ тѣзи хора своето мѣсто. И Народното Събрание, безъ да иска, неволно, се поддаде на тази струна, на този тласъкъ въ обществото и затова днесъ сме се събрали да разискваме този въпросъ.

Значи, като вземемъ да изслѣдваме този нашъ животъ исторически, ще видимъ, че нѣма виновни, нѣма, казвамъ, виновни никждѣ. Историкътъ не обвинява; историкътъ критикува и разкрива, анализира и търси самата истина. Когато се произнася истина, когато се открива истина, тогава се не осажда. Историкътъ въ зависимостъ отъ особени качества, дарби и темпераментъ може да сгхсти

боитѣ на единъ мѣста, на други да ги разреши, по той винаги търси навѣкъдѣ самата истина. Истината, която той ще открие, когато анализира нашия общественъ животъ, въ този малкъ периодъ напр. на Тодоръ Иванчовото министерство, ще каже, че котерийното управление, властта на котеритѣ достигна своята кулминационна точка; ще признае, че оттукъ нататкъ неопрѣдѣлно трѣбва да стане извѣстенъ малкъ, незначителенъ още, по въ всѣки случай единъ прѣломъ въ възгледитѣ, въ чувствата на цѣлото общество; че по този начинъ не може да се върви. Съ туй не искамъ да кажа, че за нататкъ трѣбва да се върнатъ такива работи, по въ всѣки случай не има една настрѣхнала съвѣсть. И значението на това дѣло, ако попадне въ съда, състои не въ туй да видимъ осъдени министритѣ, както мисли г. Министъръ-Прѣдседателътъ. Ние тукъ и историкътъ не търсимъ възмездие; ние не искаме неопрѣдѣлно да ги видимъ изобити, изклани или обесени — не; ние желаемъ цѣлата тази материя, цѣлата тази калъ да излѣзе прѣдъ съда и отново да се разкрие. И колкото повече тази калъ се изнася прѣдъ обществото, толкова по-голяма е ползата за това общество. (А. Филиповъ: Bravo!) Ще рече, че погледнато исторически, ние не можемъ да обвиняваме. Тѣзи господа, които, може би, ще стоятъ на скамейката на подсѣдимитѣ, не сж нищо друго, освѣнъ изкунителни жертви на единъ режимъ, на единъ общественъ условия, въ които тѣ сж били играчка, въ които тѣ сж били единъ агентъ. Въ много случаи тѣ сж мислили, че дѣйствуватъ съзнателно, обаче, тѣ сж дѣйствували подъ патиска на извѣстна атмосфера, подъ патиска на извѣстни условия, които не могатъ да бѣдатъ прѣмахнати и отъ които условия единъ български министъръ, подъ таквъ режимъ, не може да излѣзе. Вземѣте самата тази афера за вѣгонитѣ и вие ще видите, че и самитѣ министри, и чиновници, и всичко е турено въ една мръжа, мръжа, както казва г. Министъръ-Прѣдседателътъ, отъ мошеничество; и министритѣ, казвамъ, и всички ония служещи, заобиколени отъ разни партизани, отъ разни съчувственици, отъ хора на режима, именно отъ тия галени дѣца на котерийнитѣ режими, именно отъ тия, които искатъ своето лично забогатяване, ограбването на държавната хазна и на цѣлия народъ. Въ таквъ режимъ изживатъ само тия личности, тия елементи; тѣ сж силни и отъ покетѣ на тия елементи ни единъ министъръ нѣма тая морална сила да се измъкне; той е всѣки пѣтъ тѣхна жертва. Ако и той, като човѣкъ на врѣмето, носи сжщия инстинктъ, естествено е, че той ще уголѣми желанието, нѣма да го намали.

Сега, ако ние се спремъ като обществени дѣатели, като парламентарни дѣатели, върху този натрупанъ материалъ и като си прѣдставимъ прѣдъ себе си какъ той се е вършилъ въ дѣйствителностъ въ живота, а не както го памираме тукъ, ако ние всичко туй обобщимъ, ние нѣма да се отнесемъ като историкъ, защото туй не бихме могли да направимъ даже: ние всички принадлежимъ къмъ извѣстни партии, ние всички раздѣляме чувствата, раздѣляме страститѣ на тия партии; съ една рѣчь, ние сме въ дадения случай обществени дѣатели. Мнозина отъ тия, които сѣдатъ тукъ, и вънъ, цѣлото общество, сж чувствували на гърба си тежестта на този режимъ, който се осажда; на мнозина, на хиляди хора е направено зло,

мнозина сж били разплакани, семейства сж почернени — това нѣщо не се забравя лесно. Следователно, при такива условия изисква се много голѣма сила на воля, много голѣма сила, казвамъ, за да се абстрахирашъ, за да се измъкнешъ отъ илѣна на тѣзи чувства, които те вълнуватъ, и да застанешъ на спокойното гледище на безпристрастния съдия, който търси сжко като историка истината, за да блѣсне тая истина, и всички виновници, които тая истина освѣтлява като прѣстѣпници, да бждатъ осждени, да имъ се даде нужното възмездие. За Народното Прѣдстарителство прѣдстои, значи, да се издигне на една особена висота, да се издигне на такава висота, щото отъ нея да погледне, първо, съ едно спокойствие и, второ, едно, да не забрави важното нѣщо, да не забравя обществената страна на този процесъ, на това дѣло. Защото то не прѣдставлява за насъ никакъвъ интересъ отъ криминално гледище — ние малко се интересуваме; може би специалиститѣ да се интересуватъ за него, — по ние, като обществени дѣятелѣ, се интересуваме отъ обществената страна, ноя искаме да бичуваме и тя ще бжде подложена на скамейката на подсждимитѣ, понеже отъ всичко онова, което ще стане, което ще се разкрие, ще има полза, ще бжде отъ полза за обществото. Какъ сега ние трѣбва да се издигнемъ, какъ трѣбва да погледнемъ на тая работа? Първо, нашето желание не трѣбва непрѣмѣнно да се заключава въ туй: да видимъ тия хора осждени; т. е. да ги видимъ затворени, да ги видимъ съсипани и унищожени, защото съ това, казвамъ, още не се постига важното, което ние гонимъ. За насъ е важенъ самиятъ този фактъ, че тѣ се сждатъ и че ще бждатъ осждени — тукъ, собствено, се заключава поуката за обществото; не въ самия фактъ, че тѣ непрѣмѣнно ще лежатъ въ турматата, че нашитѣ противници и врагове натѣпкаме въ турматата, но въ самия фактъ, че именно лицата отъ единъ режимъ, които сж извършили прѣстѣпления, ги даваме подъ сждъ и че тѣ сж извършили прѣстѣплението въ тоя режимъ, съ който ние искаме да се опростимъ, и че единъ периодъ отъ нашия животъ трѣбва да бжде завършенъ, който въ нашето сжждение ни е далъ да разберемъ, че трѣбва да се завърши съ една ампутация, съ едно отрѣзване отъ нашето тѣло, отъ общественото тѣло на известни елементи, които трѣбва да се отстранятъ. Тая ампутация е болезнена, безсѣмѣнно, както всѣка ампутация, но тя е необходима за оздравяването на цѣлия общественъ организъмъ; тя е необходимо нужна още повече да настрѣхне обществената съвѣсть, още повече да влѣе въ нашето съзнание необходимостта отъ обществени политически партии, отъ правилень общественъ животъ, защото цѣлиятъ този режимъ, неговата характерна страна не е, че Радославовъ, Пешевъ и пр. сж участвували въ него. Не е тамъ силата. Той е забѣлжителенъ по друго: по царствуването на корупцията въ него. И това, безъ съмнѣние, не сж го създали тѣ сами. Това се е създавало постепенно, но въ този режимъ се изрази подтѣлно и се изроди окончателно: блѣсна прѣдъ насъ всичката развала и поквара въ нашия общественъ политически животъ. Тѣй щото, това, което отличава този режимъ, то е именно тази корупция, този ламтежъ безъ всѣкаква смисълъ за наказание, ламтежъ къмъ грабене, къмъ събличане и къмъ прѣскане държавната хазна,

къмъ една свобода безгранична за тъпчене правата на българскитѣ граждани и на законитѣ! (А. Урумовъ: Либерализъмъ!) Изроденъ либерализъмъ.

Сега, нека се спремъ на самитѣ факти. Азъ ще пристѣпия и ще изложа прѣдъ васъ най-характеристичното отъ всичко, което имаме прѣдъ себе си.

Най-важното по първата частъ е покупката на вагонитѣ. Най-характеристичното е, че тукъ е излѣянъ цѣлиятъ режимъ и господството на котерийнитѣ. Нужно е да се доставятъ вагони. Безсѣмѣнно е, че за всѣко правителство е нужно: явява се нужда и се купуватъ вагони. Но не е важно това, а процесътъ е важенъ, при който става това. Щомъ става известна тая покупка, веднага една глутница се нахвърлюва да граби и да печели! И всичко, което виждаме тукъ, разнитѣ телеграми за Clavescine, Cocasse, Coco и т. н., (Смѣхъ.) всичко туй мистериозно и тайнствено говори явно, че министърътъ или министритѣ, които сж участвували, сж знаели хубаво какво правятъ: че тѣ, съгласно духа на врѣмето и духа на котерийното управление, даватъ възможностъ на своитѣ политически приятели да се обогатятъ, и при пълно съзнание, че принасятъ врѣда на Държавата. Но такова е влиянието на срѣдата, на атмосферата котерийна, която ги прави некадърни да се издигнатъ надъ нея отгорѣ и да кажатъ, че се върши прѣстѣпление. За тѣхъ е твърдѣ обикновено, твърдѣ естествено това; защо нашитѣ приятели да се не обогатятъ, да се не нахранятъ, когато нашитѣ прѣдшественици сжко сж вършили. Затова именно моралътъ е твърдѣ типиченъ, който отговаря тъкмо на този докладъ. Когато ние запитаме г. Тончева и г. Иванчова защо сж вършили това прѣстѣпление, тѣ казватъ: „Г-да, че само ние ли извършихме туй прѣстѣпление? Хой, и прѣди насъ много нѣща сж се вършили“. Вие се принеете мислено въ този моралъ, този моралъ е характеренъ за котерийнитѣ управления. На въпроса: защо краденъ, той намѣсто да каже: не съмъ кралъ, казва: ама само азъ ли крамъ — всички крадатъ! Тѣ казватъ: вие сте ни повикали да ни сждите; ами днешнитѣ не вършатъ ли сжко? Ами нашитѣ прѣдшественици не вършеха ли сжко това? И тѣзи господа не подозиратъ даже въпроса, който може да имъ се зададе: добръ, вие знаете, че вашитѣ прѣдшественици сж вършили прѣстѣпления; вие бѣхте на власт — защо не ги дадохте подъ сждъ? Тѣ не сж могли да искатъ туй. Защо? Защото тѣ сж поклонници на сжщия моралъ: тѣ вършатъ сжко. За тѣхъ е чудно: какъ може да се даде единъ министъръ подъ сждъ, когато у насъ то е станало обикновено: „кради, па си гледай кефа — нѣма наказание“. Значи, за тѣхъ това е недопустимо и затова, като ги дадохме подъ сждъ, тѣ погледнаха отъ страна на насъ като на диваци. Като ги попитахме защо сж извършили това нѣщо, тѣ сигурно сж се изсмѣли отъ своитѣ кжнци и сж казали: „Ама глупци! Защо сме крали? — Защото ни е паднало въ ржцѣ“. (Смѣхъ.) Такава е логиката на този моралъ! Казвамъ, че когато се е вършила тая работа, когато е ставалъ този пазарлъкъ, ясно личи, прѣди всичко, нахълтването на елементи като Странски и др., които искатъ да се ползуватъ, да спечелятъ и вслѣдствие на което употребили сж тъкмо такива хитрини. Такова

нѣщо въ една страна, дѣто господствува или дѣто е била на власт една обществена партия, една обществена сила, казватъ, не би могло да се случи това. Тамъ, може би, да ставатъ извѣстни работи съ лицепріятие и другарство, но всичко ще става въ кръга на закона: ще се спазятъ всички формалности, ще се спазятъ всички ония форми, които сж необходими. И тукъ именно се различава единъ режимъ законенъ отъ единъ незаконенъ режимъ. Въ своята сжщностъ тѣ сж едни и сжщи, но формата е различна; и котерийнитѣ управления въ туй се отличаватъ, че тѣ не признаватъ формата. Тѣ извършватъ туй сжщо тѣй, както една чета отъ черкези, когато нападнатъ едно село: ограбватъ го, забравятъ си сѣдлата и послѣ ги намиратъ и ги улавятъ. Тѣй сжщо и тѣ. Никакво спазване на формалноститѣ, прѣдвидени въ законитѣ, не се зачита. Всичко става така: ние сме сега на власт, дръжте! Ашколеунъ беджерине, както казватъ турцитѣ. Това проглежда въ първата часть на доклада. То характеризира самия режимъ; режимътъ се оглежда въ него като въ едно огледало.

Подиръ туй дохожда втората часть — по политическитѣ прѣтѣжления, сжщо много характерна. Азъ ще посоча тукъ на единъ важенъ фактъ, който не се изтъкна така и който самата комисиия не го е достатъчно разработила; то е въпросътъ за военното положение, за обявяването на военното положение. Съгласно конституцията — азъ нѣма да ви цитирамъ члена, — може да се суспендира извѣстни членове, може да се наложи нѣщо като военно положение, за туй, обаче, се иска едно важно условие, прѣди всичко условието, първо, че Камарата физически не е било възможно да се свика — това едно — и второ условие, че слѣдъ като въведатъ такова военно положение, длъжни сж слѣдъ свикването на Народното Сѣбрание да подложатъ това на одобруване, съ всичкитѣ формалности, които се прѣдвизждатъ. Бившето Правителство нито първото условие е спазило, не е доказало и, въроятно, ако бждатъ дадени подъ сждъ, прѣдъ сжда ще се докаже дали това условие е могло да се спази или не, дали е могло да се свика Народното Сѣбрание или не, но ако докажатъ това, второто нѣщо не ще могатъ да докажатъ, че указътъ, съ който се въвежда военното положение, не е билъ внесенъ въ Народното Сѣбрание и Народното Сѣбрание не се е произнесло по него. Значи, само това е достатъчно да подведе всички участвуващи тогава министри подъ главна отговорностъ. И тукъ е въпросътъ — за да се не спирамъ по-нататкъ да повтарямъ, — тукъ е въпросътъ за солидарностъ въ отговорността на министритѣ. Този е най-важниятъ фактъ, дѣто изтъква, че всички министри сж взели участие въ този въпросъ и че всички тѣ сж еднакво отговорни за своитѣ дѣйствиия, всички министри заедно съ Паприкова. Той е, който не само че се е съгласилъ съ военното положение, но сжщеврѣменно е и прилагалъ това военно положение. И, казвамъ, зависно отъ въпроса за солидарната отговорностъ, изтъква единъ принципиаленъ въпросъ: когато парламентарната комисиия, натоварена да провѣри фактитѣ на обвинението, се натѣква и ни донася и факти, които обвиняватъ единъ министъръ, за когото нѣма прѣдложение да се даде подъ сждъ, какъ трѣбва да постѣпи въ дадения случай Камарата? Този е принципиалниятъ въпросъ, и Камарата трѣбва да се про-

изнесе по него: нужно ли е да се прави ново прѣдложение за даване тоя министъръ подъ сждъ, или просто като излизаме отъ даднитѣ, като има явни доказателства, че и той е замѣсенъ въ едно нарушение на конституцията, то трѣбва да се даде подъ сждъ безъ да се спазятъ формалноститѣ, прѣдвидени, когато се даватъ нѣколко души или цѣлия Министерски Сѣветъ отначалото още. Азъ мисли, че при такъвъ важенъ случай, когато се е посѣгнало на едно най-важно нѣщо на конституцията, когато Правителството е посѣгнало къмъ една мѣрка, която е имала за слѣдствие суспендиране на редъ правдини на българскитѣ граждани, послѣдствия такива, които, собствено, бѣха причина да се възбуди онова възмущение въ цѣлата народна маса, Народното Прѣдставителство не трѣбва да бжде така хладнокрѣвно, не трѣбва да бжде така снисходително, а трѣбва да погледне прѣко на въпроса. То е едно отъ капиталнитѣ прѣтѣжления, извършени отъ бившето Правителство, и, за жалостъ, комисиията го е минала мимоходомъ, когато на него трѣбвало да се спре тамъ, да прочуи масата телеграми и материали, които ще ѝ се дадатъ отъ съобщенията на централната властъ до другитѣ власти въ провинцията, и да изучи какъ сж малтретирани българскитѣ граждани и гонени отъ този незаконенъ режимъ. — Вънъ отъ туй още, че това нарушение на конституцията не е било санкционирано отъ никое Народно Сѣбрание. Тѣй щото, мосто мнѣние е, че въ дадения случай Народното Прѣдставителство трѣбва да изтъкне именно този принципъ на колективната отговорностъ, на солидарността между министритѣ, защото иначе азъ не мога да си прѣдстава, какъ ние можемъ да даваме подъ сждъ за таково едно важно нарушение нѣколко души, а единъ отъ тѣхнитѣ другари да остане навънъ. Защо става туй? Защото, казватъ, нѣмало прѣдложение да се даде подъ сждъ. Това е една формална страна, една формалистика, но сжщността на работата е туй, че въ доклада намираме мѣста, дѣто явно изтъква, че министритѣ, въ това число и г. Паприковъ, сж участвували въ вземането на едно рѣшение, което не е било одобрувано отъ Народното Сѣбрание, че даже Паприковъ е прилагалъ това рѣшение въ нашата държава.

Най-сетѣ ще дойда до десетъка. Тамъ е така сжщо характеристично, както първото, даже тукъ вече наистинаватъ деталитѣ на котерийнитѣ управления. Тукъ виждаме такива факти: назначаватъ се контролѣори; назначаватъ се хора отъ колъ и вжже; оказва се, че сж все партизани, все отъ „партията“. Нѣщо по-друго: назначаватъ се нѣкакви надзорници, които оказва се, че нищо не сж надзиравали, както нѣкои отъ печатницата, както и войводата Кочо Люгата, така сжщо хора, които нищо не сж вършили, които сж даже неграмотни, а просто имъ сж дадени срѣдства да живеятъ. Значи, както го бѣха охарактеризирали на врѣмето — „охранване на партията“. И асж котерийнитѣ управления иматъ за цѣль не друго, а само да се охранятъ: никакви принципи въ живота тѣ не внасятъ, а ако има принципи тѣ ги разрушаватъ. И който хладнокрѣвно прѣдвизжавъ бившитѣ режими и се попита, какво начало оставиха, на кое държавно начало дадоха потикъ да върви напредъ, ще каже: напругтивъ, никое начало не дадоха, освѣнъ едно, началото на котерийнитѣ управления,

Подиръ туй ще посоча на единъ сжщо тѣй характеристиченъ фактъ, който азъ добру знамъ — за чергитѣ. Интересенъ фактъ. Когато бетоновата настилка закъснѣла и хамбаритѣ, въ които цѣли да се насинятъ житата, не били готови, Министерствътъ повиква една комисия да рѣши, какво трѣбва да се прави съ тѣзи хамбари за да могатъ да се насинятъ въ тѣхъ житата, хранитѣ. Комисията се събира и къмъ нея като експерти и специалисти се прибавятъ двама души — нѣкой си Кушевъ и нѣкой си Каракашевъ. Тѣзи специалисти рѣшаватъ и като специалисти даватъ най-важната дума, като авторитетно казватъ тѣй: понеже тая година житото е малко шупливо, слѣдователно, хигроскопическо, поглъща влагата, то за да се запази отъ влага и да не покара, най-хубавото е да се постелятъ хамбаритѣ съ рокозки, черги. Липсвало да кажатъ: и възглавници наоколо да турятъ. (Смѣхъ.) И комисията, събира се тая комисия и рѣшава, че трѣбва да се купятъ рокозки и черги. На другия денъ въ Министерството постигна една оферта, и знаете ли отъ кого? Отъ г. г. Кушевъ и Каракашевъ, които като патриоти, разбира се, като добри хора, предлагатъ си услугитѣ да доставятъ на „почитаемото Българско Правителство“ черги, необходими за постеляне на хамбаритѣ. И казватъ така: можемъ, казватъ, да ви ги дадемъ подъ кирия; разполагаме съ голѣмо количество свършено здрави черги, които можемъ да ви ги дадемъ подъ кирия, така че, за три мѣсеца за тѣзи черги на едно количество 29.000 кв. м. държавната хазна или „почитаемото Правителство“ трѣбва да плати не повече, не по-малко отъ 27.000 л. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: 30.000!) Да бѣде 30.000. Азъ малко збъркахъ въ тѣхна полза. Още не рѣшенъ въпросътъ, чергитѣ вече пристигатъ въ България, носятъ ги по станциитѣ и оттамъ пиятъ, какво да ги правимъ. Тѣй щото, въ нѣкои мѣста стоели въ складовѣтѣ. Най-накрая този г-нъ иска паричникъ си и, понеже закъснѣли да му ги повърнатъ, иска единъ наемъ още за 3 мѣсеца, и даже сега, мисля, че още си иска паритѣ. Както виждате, туй е едно лиценпритие, едно другарство; че тѣхнитѣ политически приятели, възползували се отъ случая за да не би житото да покара, защото е хигроскопическо, тѣ сами да се явятъ въ качеството на хигроскопически тѣла и да измучатъ отъ Българския народъ влагата, състояща се отъ 27.000 л. (Смѣхъ.)

Най-сетѣ дохождатъ редъ прѣстъпления, редъ извършени работи, които сж едно допълнение къмъ общитѣ изложени факти. Тѣ сж: за класната лотария, за наемане на градини, захарната фабрика и още нѣкои работи, които не вършатъ друго, освѣтъ да характеризиратъ режима, т. е. режима че нашитѣ близки приятели да се обогатятъ. Това е фактическата страна на този докладъ и върху тѣзи данни, които тукъ сж събрани, намъ прѣдстои да се произнесемъ, дали тѣзи, които сж участвували въ тѣзи работи, трѣбва да бѣдатъ дадени подъ сѣдъ, или же трѣбва да бѣдѣтъ още тукъ освободени. Това е единиятъ въпросъ. Втори единъ въпросъ, пакъ сжщо тѣй важенъ, е за тѣхната солидарна отговорност, кого да дадемъ подъ сѣдъ, кого да освободимъ, всичкитѣ ли или само нѣколцина.

Азъ ще почна отъ втората точка. Въ самата конституция доста ясно е изразена мисълта за колективната

и частна отговорност на министритѣ. Тѣй сжщо и въ теоритическата частъ на доклада е изложена пакъ тѣй сжщо, при всичко че не толкова ясно, защото вижда се, че авторътъ е искалъ да бѣде много ясно, и затова е изгѣзълъ малко по-тъменъ. Казва се, че колективна отговорност на министритѣ с тази, която се основава върху обвинения, извършени или които сж послѣдница отъ едно общо разпореждане на цѣлия Министерски Съвѣтъ, на всичкитѣ министри.

Тѣй, ако Министерскиятъ Съвѣтъ рѣши да се суспендира извѣстенъ членъ отъ конституцията, ако Министерскиятъ Съвѣтъ рѣши да се провъзгласи военно положение, естествено е, че всичкитѣ министри еднакво отговарятъ за тази мѣрка, първо, ако тя е била извършена не съгласно условията, прѣдвидени въ конституцията, и, второ, ако бѣде извършена и неудобрѣна отъ едно бѣдѣще Народно Собрание. Не може да става тукъ въпросъ за лиценпритие и другарство, и азъ съжалявамъ, че комисията е могла тѣй рано да оскѣрби тия хора, на които е мислила благо да нанесе, да имъ направи едно добро като ги е изключила отъ числото на обвиняемитѣ. Не може да става за единъ държавенъ мжжъ въпросъ за лиценпритие и другарство, не може единъ министъръ да се оправдава съ туй, че „азъ не знаехъ, азъ не бѣхъ въ състояние“. Това може да намали вината му, и то като се произнесе сѣдѣтъ за неговитѣ уметвени способности. (Смѣхъ.) Но когато той, като министъръ, е сж пълния си разумъ и е влѣзълъ въ единъ кабинетъ солидарно да дѣйствува, той трѣбва да отговаря, прѣди всичко отъ морална гледна точка, заедно съ всички, и нѣма срѣдство, нѣма възможностъ, съ които би могълъ да се измъкне отъ тая отговорностъ, или иначе той трѣбва да докаже, че той прѣзъ всичкото врѣме е спалъ или всичкото врѣме се е намиралъ не при своя здравъ разумъ. Тѣй щото, не може да става и дума за оправдание. Това, може би, да послужи на сѣда да намали вината му. Може би, той при извѣстни случаи да е гледалъ тѣй или иначе, да е схваналъ работитѣ тѣй или иначе, които сж го побъркали и отклонили отъ правилното схващане, и това ще бѣде намаление на вината му. Защото, ако той, да прѣдположимъ, не е знаалъ, трѣбвало като човѣкъ разуменъ и честенъ още въ сжщия денъ да протестира и да си даде оставката: трѣбвало да скжса всѣка солидарностъ между себе си и своитѣ другари, когато вижда, че се вършатъ извѣстни прѣстъпления. Но тамъ е важното, че често пжти въ такъвъ случай обикновено министритѣ не се намиратъ въ съзнанието, че вършатъ прѣстъпления. Това особено е вѣрно за режима и хората, които сж турени въ специални условия. Вземѣте десетъка. Единъ пжтъ като збъркашъ линията, като извършишъ една беля въ общественния животъ, ти води цѣлъ редъ бели още, защото по наклонна плоскостъ се върви и нѣма спиране. Загова казвамъ, че въпросътъ за тѣхната солидарна отговорностъ е въпросъ принципаленъ и Камарата туй трѣбва да схване, че за всички общи разпореждания, за всички общи мѣрки, кждѣто се е искалъ подписътъ и съгласието на единъ министъръ, макаръ той и да е спалъ въ туй врѣме или да е гледалъ на друго мѣсто, той е отговоренъ. Само ординернитѣ прѣстъпници, само ординернитѣ крадци гледатъ да избѣгнатъ да не ги пипнатъ.

И като излизамъ отъ този висшъ моралъ, вървамъ, че тѣзи, върху които се отнасятъ тия обвинения, напр. г. Паприковъ трѣбваше да си даде оставката, защото за неговитѣ другари, за Правителството, въ което е влизалъ, се казва, че е извършило прѣстѣпления и се дава подъ сѣдъ. Трѣбва да скърбимъ, че въ нашитѣ хора, които стоятъ на чело на управлението, е слабо разработенъ този висшъ моралъ. Трѣбва да чувствуемъ прѣдварително още, не да чакашъ да те хванатъ за ухото и да те турятъ въ затвора, но самъ да чувствувашъ, че се туряшъ въ едно неловко положение, че свѣтътъ говори за тебе, и ако твоето чело е чисто, ако си невиненъ, запоедай, яви се прѣдъ единъ сѣдъ и той ще те оправдае ако си правъ, а пъкъ ако си виновенъ, грѣбътъ ти ще почувствува тежестта на наказанието, което ще ти се наложи за прѣстѣплението, които си извършилъ. Това не става и затова ще трѣбва Камарата да се издигне сама на този моралъ и да приеме, че за всички онии общи разпорѣждания, съ които е нарушена конституцията, или е извършена изгѣйна на Отечеството, или е причинена щета на хазната за лична облага, за всичкитѣ тѣзи извършени прѣстѣпления виновнитѣ да отговарятъ колективно.

Като казвамъ за прѣстѣпленията за лична облага, нека кажа и тукъ своитѣ мисли какъ азъ гледамъ на този въпросъ. За прѣстѣпление за лична облага или за отчитаване на хазната, разбирашъ го, доколкото чувахъ, като че докладътъ трѣбваше да прѣдстави една моментална снимка: въ момента, когато единъ министъръ е бръкналъ въ държавната хазна, да го фотографиратъ, да ни го дадатъ и само тогава да отговаря. Докладътъ отива и разглежда тази работа по-широко и азъ отивамъ още по-далече. За лична полза, когато се говори за единъ министъръ, за единъ политически дѣятелъ, който е членъ на една партия въ една страна, това понятие за лична полза е много широко. Лична полза значи, че или азъ непосредствено ще туря нѣщо въ джоба си, или ще придобия партизани чрѣзъ една мѣрка, чрѣзъ нарушение чуждитѣ права. Чрѣзъ прѣскане незаконно на държавнитѣ срдѣства азъ мога да охранявамъ своята партия, мога да уголѣмявамъ своята партия и тѣй още повече да продължа своята властъ, да продължа своето стоеие на чело на управлението. Съ една рѣчь, азъ мога да корумпирамъ живота, да корумпирамъ цѣлия общественъ животъ, да корумпирамъ българскитѣ граждани, за да ги владѣя. Това вече съставлява прѣстѣпление и това прѣстѣпление е отъ рода на лична полза.

Най-сетѣ, на мене остава да кажа още нѣколко думи за бѣдния сѣдъ. Казахъ ви по-рано, че азъ се много малко интересувамъ какъвъ вердиктъ, какъва присѣда ще произнесе този сѣдъ. За мене е безразлично, защото, казахъ ви, за мене осѣждането на тия хора не съставлява едно възмездие, една мѣсть, едно отмъщение на това, което сж извършили. Защото всячко онуй, което на мене лично бѣше накинѣло, то се изпари въ момента, когато паднаха отъ властъ; а и всѣки единъ тогава почувствува нравствено задоволство. Тогава вече почнаха да говорятъ не отдѣлни личности, не отдѣлни партии, не враговетѣ имъ, а друго нѣщо; общественото съзнание почна да говори, че отиваме къмъ разлагане; общественото съзнание почна да говори, че страната се корумпира, че този ре-

жимъ може да доведе страната до пропастъ, и да иска една ампутация, едно отрѣзване на извѣстни членове отъ обществото. Този тласкъ е даденъ на Народното Собрание, този тласкъ трѣбва да бѣде даденъ и на този сѣдъ. Въ повече държави ролята на този сѣдъ се изгѣнява отъ едно изборно тѣло, какъвто е сенатътъ. И то не напразно. Единъ обикновенъ сѣдъ отъ сѣдин, които сж навикнали да иматъ работа съ обикновени прѣстѣпления, които обикновено стоятъ така, че, щомъ има едно прѣстѣпление, тутакси търсятъ дѣ му е казньтъ и колко години затворъ да се наложи или колко шрафтъ, за таква мѣстца, тѣй отгледани, въ таква атмосфера, е много трудно да се издигнатъ на друга висота, на която трѣбва да се гледа прѣстѣплението, извършено отъ единъ общественъ дѣецъ. Тѣй щото, ако имамъ страхъ, то страхътъ ми е този: може ли този сѣдъ да влѣзе въ ролята да гледа като сѣдилище, което се произнася по единъ процесъ, който въ своята основа има общественъ характеръ. Не е само криминалността, не е само углавната отговорност; този сѣдъ ще трѣбва да гледа по-широко, защото той може да каже така, че за тия вагони сж похарчени 600.000 л., ти не е голѣма сума, нема България може да пропдне отъ 500.000 или 600.000 л. Най-послѣ, като влѣзе въ деталитѣ, може да каже, че по презумция и другъ пътъ е вършена сжщата работа, както се защитаваатъ министритѣ, и да каже: ние не виждаме тукъ особено прѣстѣпление, тия хора сж свободни, или можемъ съвсѣмъ малко да ги накажемъ. Но когато той се издигне до друга висота и каже, че най-малката стотинка, изхарчена незаконно, влѣче слѣдъ себе си покруване на държавния организъмъ, че всѣко нарушение правдинитѣ на българскитѣ граждани съставлява прѣстѣпление, което има за послѣдствие разрушение на страната, убийство на политическия животъ въ страната, когато той за всички тия на гледъ дробни прѣстѣпления вземе повече съвкупността и види, че съставляватъ една изва за българското общество, че трѣбва да бѣде прѣмахната тази изва, за да се развива правилно цѣлиятъ общественъ организъмъ, — тогава неговата присѣда нѣма да бѣде меркантилна, търговска присѣда; тя ще бѣде висша присѣда, той ще излѣзе отъ висшитѣ интереси на Държавата, на обществото и всѣко едно прѣстѣпление въ неговитѣ очи ще бѣде голѣмо прѣстѣпление. Ето, казвамъ, на какъва височина азъ бихъ желалъ, бихъ мислилъ да е възможно да се издигне този сѣдъ, състоящъ отъ хора сѣдин, които не сж имали въ своя животъ такъвъ случай, такава практика, да се произнесатъ за такива дѣла, за такива прѣстѣпления, които има изложени въ този докладъ.

За васъ, обаче, г-да народни прѣдставители, прѣдстои, безъ да се ръководите отъ чувството на отмъщение, отъ чувството на мѣсть спрѣмо вашитѣ прѣдшественици, спрѣмо вашитѣ врагове, които сж сжщо и мои врагове политически, като се абстрахирате отъ това нѣщо, имайте прѣдъ видъ едно важно нѣщо, че вие съ всичкитѣ болки, които чувствувате, трѣбва да извършите тази ампутация, да извършите онуй отрѣзване, което е необходимо за опрѣствянето на нашата политическа атмосфера, за заздравяването на нашия политически и общественъ организъмъ, който не може да живѣе иначе, комуто трѣбва да се

даде чиста атмосфера, чистъ въздухъ, за да може да живѣе, за да може да се развива, за да може, казвамъ, този Български народъ, който е теглилъ венчки тия режими, на гърба на когото сж се струпали послѣдницитѣ отъ венчки тия прѣстѣпления, да почувствува, че има една висша свѣсть, единъ висшъ разумъ въ България, който се стрѣсва, който настѣхва. И въ този моментъ, цѣлниятъ този народъ, както Уголино въ своя затворъ изведе своитѣ собствени дѣца, тъй сжко да изведе тѣзи свои дѣца, да се прости съ тѣхъ, за да може да излѣзе на тази свѣтлина, която му е необходима, за да може широко, тихо и правилно да се развива. (Бурни рѣкопѣскания.)

Прѣдсѣдателствующъ А. Ъраевъ: Има ли нѣкой да говори?

Г-нъ Юрданъ Теодоровъ има думата.

Ю. Теодоровъ: Г-да, азъ нѣма да говоря на дълго за тая работа, понеже всичко е извѣстно и защото, както знаете, азъ бѣхъ натоваренъ съ неприятната обязаность да пиша първия докладъ, заедно съ г. Влайкова, за хамбаритѣ, шлепветѣ, желѣзнитѣ хамбари и пр. Върху материята на прѣстѣпленията азъ нѣма да говоря, защото тѣ сж извѣстни на всинца ни, има ги въ доклада, всѣки ги е прочелъ, изучилъ и пр. Азъ ще говоря въ отговоръ само на прѣдговорившитѣ г. г. Ризовъ и Кирковъ. Азъ не мога да се съглася съ тѣхъ, дѣто искатъ да се прѣдадатъ подъ сждъ всички бивши министри, като солидарно отговорни, по тия съображения. Макаръ да има нѣкое нарушение да сж направили на законитѣ бившитѣ министри г. г. Пешевъ, Начовичъ и Вачовъ, това нарушение се състои въ туй, че тѣ сж подписали протокола на Министерския Свѣтъ, съ който се разрѣшава да се правятъ хамбари, шлепове, желѣзни хамбари и пр., сир. прѣбрачили сж границитѣ на кредита; това е тѣхната вина. Но тия хора, може би, по незнание, по дѣвѣрие на своитѣ колеги, като не сж знаели, че кредитътъ е изтощенъ, сж подписали. Тѣ сж направили едно прѣстѣпление, но тѣ не сж купували гнили вагони, нито хамбари, нито шлепове, нито черги, нито желѣзни хамбари сж правили. Заради това не можемъ да ги обвиняваме въ щета на Държавата за лична облага, и затова азъ не мога да се съглася за тѣхното даване подъ сждъ. Слѣдователно, азъ съмъ съгласенъ съ мнѣнието на комисията.

И още по-малко мога да се съглася съ мнѣнието на прѣдговорившия — за прѣдаването на г. генералъ Паприкова подъ сждъ, защото той не е подписалъ тия министерски протоколи, освѣнъ единъ, за кантаритѣ. Другитѣ той не е подписалъ. Слѣдъ това за военното положение, дѣто го обвиняватъ, менѣ ми се струва, не трѣбва да го обвиняваме, защото военното положение бѣше необходимо. Като помнимъ Маринъ Мечката и Арсениевъ какъвъ тероръ правѣха тѣ на гражданитѣ, военното положение, като се наложи, дойде и направи населението да си отдѣхне малко и, като взе полицейско-административната властъ отъ гражданската властъ, оттогава работата бѣше въ подобъръ редъ. Това го знаятъ онѣзи хора, които бѣха изтезавани отъ Маринъ Мечката. Когато дойде военниятъ прокуроръ, работата ослабна, хванаха да се пуцатъ невинитѣ

хора и не се позволяваше да се изтезаватъ. Какво сж виновни, че това въ по-първото Народно Собрание не е оформено? Разпусната е била Камарата и не се е състояла. За такова едно формално опушение азъ не виждамъ защо трѣбва да прѣдаваме и тѣхъ подъ сждъ. Тѣ не сж работили съзнателно за лична облага, не сж правили тероръ. За такива дребни работи нѣма защо да говоримъ, и затова азъ съмъ съгласенъ съ мнѣнието на комисията, че не трѣбва да даваме другитѣ четирма министри подъ сждъ.

Сега ще попитамъ за едно друго нѣщо, като мисля, че трѣбва да се изтъкува тукъ въ Народното Собрание, прѣди да се произнесе. Азъ мисля, че прѣдаването на бившитѣ министри подъ сждъ ние го направихме на основание двата доклада: единиятъ за гнитѣ вагони и другиятъ за хамбаритѣ и пр. Освѣнъ туй, сега почищаемата комисия има и добавъчни работи издирени. Първоначално се захвана по двата доклада, а сега при тѣхъ се добавиха и други допълнителни работи. Всички формалности за тия добавъчни, допълнителни прѣстѣпления, които комисията е издирила, азъ не зная дали сж изпълнени и не зная дали трѣбва да отговарятъ бившитѣ министри и зарадъ тѣхъ. Затова трѣбва да се изтъкува хубаво, понеже анкетната комисия е издирила още нови прѣстѣпления, вършени отъ бившитѣ министри, и азъ мисля, че тѣ сж отговорни сжко и за тѣхъ и такъвъ единъ вогъ трѣбва да даде Камарата.

Освѣнъ това, другъ единъ въпросъ ми идва на ума. Освѣнъ министритѣ, които, ако се дадатъ подъ сждъ, ще се състави за тѣхъ специаленъ Държавенъ сждъ — какво ще прави сждътъ, то е негова работа, — но за успокоение на обществената свѣсть това трѣбва да стане, за да се въведе редъ въ страната и да се въдвори министерската отговорность. Но това да го оставимъ на страна. Азъ мисля, че въ тия работи, въ тия нарушения и въ тѣзи прѣстѣпления трѣбва да има замѣсени нѣкои и други външни лица, неминистри. Въ слѣдствието може да се укажатъ такива лица, напр. били тѣ държавни чиновници или же частни граждани, които сж замѣсени въ тия прѣстѣпления; Държавниятъ сждъ тѣхъ не може да ги сжди, мисля, защото той специално ще бѣде назначенъ за сжденето на министритѣ. Та въпросътъ е: съ тия частни лица или чиновници, неминистри, които сж замѣсени въ тая работа, какво трѣбва да стане? Азъ мисля, че държавниятъ прокуроръ трѣбва тѣхнитѣ дѣла да ги отдѣли, като неподсждни на Държавния сждъ, и да ги прѣпрати на обикновенитѣ сждилища да ги сждятъ. За да не стане путаница кой да ги сжди, или кой да ги не сжди, или за да не се забравятъ при сжденето на министритѣ другитѣ тѣхни съучастници и да останатъ несждени, или да не знаемъ какъ да се сждятъ, азъ мисля, че и върху това нѣщо трѣбва да се обясни въ Народното Собрание; едно тълкуване е необходимо отъ Народното Собрание и, по моего мнѣние, азъ намирамъ, че държавниятъ прокуроръ, като неподсждни на Държавния сждъ, трѣбва да ги прѣпрати на надлежитѣ сждилища — на обикновенитѣ сждилища.

Д. Петковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Въпросътъ, който ни занимава днесъ, е единъ отъ най-важитѣ въпроси, и азъ съжалявамъ, че

г. Каравеловъ, който ни проповѣдваше голѣмо хладнокрѣвие, самъ не може да спази това хладнокрѣвие. Нека не се обиджатъ онѣзи г-да, които рѣкоплетѣха, ако кажа, че съжалявамъ, задѣто повече се възхитиха отъ патоса на г. Киркова, отколкото да гледатъ малко по-хладнокрѣвно на такъвъ единъ въпросъ, какъвто е той — даванетоъ министри подъ углавенъ сѣдъ. Не ще никакво съмнѣние и нѣма да сѣдна азъ тукъ отъ трибуната да оспорвамъ, че управлението на Иванчова и Радославова бѣше твърдѣ лошо управление — твърдѣ лошо по всичко, и общественото мнѣние справедливо бѣше възнегодувало противъ него. Вие не сте да не знаете, че голѣма частъ отъ печата, а въ това число и ние бѣхме, които повдигнахме въпроса за нѣкои работи, които днесъ разглеждаме, и апелирахме прѣдъ Господаря да искаме да туря край на това лошо управление, защото начинътъ, по който то вървѣше, не можеше да ни закъра до другъ пътъ, освѣнъ до този, дѣто ние днесъ има да се занимаваме съ даване министри подъ сѣдъ. Когато прѣвъ нѣтъ комисията, финансовата камисия, почна да се занимава съ внесеното прѣдложение отъ г. Министра на Финансите, съ което искаше 3 милиона лева кредитъ добавъчни за десетъка, хамбаритѣ и пр., вие всички твърдѣ справедливо възнегодувахте, твърдѣ справедливо се възмутихте отъ това, че вънъ отъ двата милиона, които сѣ били отпуснати, искатъ се още три, което значи, че трѣбва да се похарчатъ близо 5 милиона, а пъкъ споредъ свѣдѣнията, които имаме сега, излиза, че сѣ били похарчени около 6 милиона за една година за събирането на десетъка, — тогазъ, когато при други врѣмена когато се е прилагалъ пакъ десетъкъ, сѣ били похарчени за събирането му въ разстояние на 4 години 4.800.000 л. Това е, което възбуди съмнѣнието и даде поводъ да се внесе прѣдложението на г. Н. Цановъ. Азъ очаквахъ тогава, че комисията, която се занимаваше съ този въпросъ, или подкомисията, която бѣхте избрали отъ финансовата и бюджетарната комисия, ще ни прѣдстави единъ докладъ, въ който дѣйствително да се вижда ясно, че има основания да се дадатъ бившитѣ министри подъ углавенъ сѣдъ. И когато прѣвъ нѣтъ видѣхъ доклада на комисаритѣ — нѣма защо да го крия, азъ и тогава го изповѣдахъ прѣдъ много приятели, — казахъ си мнѣнието, че тия доклади не може да служатъ за основание да се дадатъ подъ углавенъ сѣдъ единъ бивши министри, а най-голѣмото нѣщо, което може да се направи, то е да се изкаже едно публично порицание противъ тия хора и да се мине на дневенъ редъ. А когато нѣкои приятели ми възразиха на това, азъ имъ казахъ: прѣдпочтително е, ако не можете да съберете по-нови и силни данни и ако се ограничите само върху тия нѣща, които сега ги виждаме, прѣдпочтително е парламентарната комисия да излѣзе съ единъ докладъ, въ който да обрисова това управление, да изкаже своето мнѣние за едно обществено порицание на това управление и да минемъ по-нататъкъ. Ако има данни основателни, само тогава да се занимае Съборането съ въпроса за единъ углавенъ процесъ противъ бившитѣ министри. Тогава Народното Събрание съзна, че тия данни не сѣ рѣшителни и рѣши да се даде единъ срокъ на комисията за да изучи въпроса и да събере още нови

и по-силни данни. Припомнямъ си думитѣ на одного отъ комисаритѣ, г. Малиновъ, който каза: „Ако, г-да, остаете само съ тия данни, азъ никога нѣтъ да си туря подписа подъ единъ такъвъ докладъ, защото, споредъ мене, нѣма основание да се даватъ подъ углавенъ сѣдъ единъ бивши министри по тия само данни.“ Тѣй говорѣше г. Малиновъ, който е юристъ, а пъкъ азъ не съмъ юристъ и, слѣдователно, такива тънкости нѣма да търся. — Дадохме тогава искания срокъ на комисията на туй основание именно, защото самитѣ комисари не бѣха убѣдени, че даннитѣ, които тѣ сѣ събирали, сѣ достатъчни за да се дадатъ министритѣ подъ сѣдъ; дадохме имъ единъ по-дълъгъ срокъ и отложихме Народното Събрание за да може да се подготви комисията.

Прѣдъ насъ е сега трудътъ на комисията. Нейниятъ докладъ е много обемистъ, но, г-да, не дѣйте ме обвинява, ако кажа откровенно своето мнѣние, че въ тоя докладъ нѣма нищо друго, освѣнъ пакъ онѣзи схититѣ данни, които, вмѣсто да бѣдатъ прѣддани съкратено, както тогава бѣха, сега сѣ напечатани изцѣло писма и телеграми, и сѣ прибавени още нѣкои други работи, за които комисията, ми се струва, че нѣмаше право да ги прибавя. Азъ и тогава казахъ, и сега го казвамъ, че комисията е прѣкратила своитѣ права. На основание закона за съдѣне министритѣ, комисията трѣбваше да се ограничи само върху въпроситѣ, за които имаше прѣдложение да се дадатъ бившитѣ министри подъ сѣдъ; вънъ отъ тѣзи въпроси тя не можеше да отива затуй, защото за тѣхъ нѣмаше прѣдложение и за тѣхъ не искаше обяснения отъ министритѣ; а щомъ е така, тя е разширила своята задача и азъ разбирамъ защо: за да намѣри повече материалъ за обвинение на министритѣ. Въ издирванията, обаче, на комисията, всички, които тя е направила, азъ не виждамъ нито единъ положителенъ фактъ, тактъвъ, който би могълъ да накара Народното Събрание добросѣвѣстно, а съ васъ заедно и ние да се произнесемъ добросѣвѣстно, че дѣйствително тукъ има основания да даваме министритѣ подъ углавенъ сѣдъ. Тия данни, които сѣ събрали, сѣ схититѣ, и на основание на тия само данни Народното Събрание, слѣдъ като разгледа доклада, мисля, че не може да направи друго, освѣнъ да остави този докладъ да служи като характеристика на управлението на Иванчовъ—Радославовъ, а ние да изкажемъ едно публично порицание и да се мине на дневенъ редъ. Това, което комисията ни прѣдстави, може да бѣде само прѣдметъ на парламентарна отговорност, ако бѣха министри, но не и углавна. (Д. Ризовъ: Каква парламентарна отговорност, като сѣ паднали?) Азъ казахъ: ако бѣха министри. Министритѣ сѣ вършили тия работи на основание на това, че сѣ имали болшинство. Вие знаете, че тѣзи хора, при всичкото наше викане и тропане — азъ бѣхъ прѣдставителъ тогазъ — противъ закона за десетъка, тѣ създадохъ закона и, на основание на този законъ за десетъка, тѣ трѣбваше да взематъ всички мѣрки за събирането на този десетъкъ. Не забравяйте, че законътъ бѣше за дѣтъ години. Като се вотира веднажъ закона за десетъка, макаръ той и да бѣше една политическа погрѣшка отъ тѣхна страна, тѣ трѣбваше да отидатъ по-далечъ, и тѣ трѣгнаха по пъти на грѣшкитѣ, заловиха се да купуватъ вагони, черги, хамбари и пр.

защото сж смѣтали, че въ разстояние на двѣ години — както тѣ смѣтаха, — при една реколта, ако взематъ по 35 милиона лева на година, естествено, ще има да покриятъ разноснитѣ за хамбаритѣ и пр. и сж смѣтали, че нѣма да нанесатъ вреда на страната, а ще принесатъ полза. Сега, едно тѣхно нещастие е, че не можаха да излѣзатъ докрай, едно тѣхно нещастие е, че Негово Царско Височество Князътъ обърна по-рано внимание на всички протести въ страната и, вмѣсто да продължи това управление, покани министритѣ да си дадатъ оставкитѣ. И единъ день, докато чакахме да се вотира въ тритѣ милиона лева добавочни за разходи по десетѣ, министритѣ дойдоха и заявиха, че си даватъ оставкитѣ. Това имъ възпрѣпятствува да оформятъ своитѣ дѣйствиа чрезъ Народното Сѣбрание, въ което тѣ имаха тогава болшинство и на което се облѣгаха. Ако бѣха останали министри, тѣ щѣха да ги оформятъ и нѣмаше да се занимаваме ние днесъ съ тѣхнитѣ дѣла, но тѣ не можаха да ги оформятъ и, слѣдователно, на насъ прѣдстои днесъ да разискваме този въпросъ.

Г-да! Менѣ ми се струва, че въ този въпросъ не трѣбва да се ръководимъ само отъ чувства и партизански страсти, а отъ здравия разумъ и съвѣсть, защото се касае за личности, които сж толкова мои неприятели, колкото и ваши за да не ни обвиняватъ въ пристрастие. Вие си припомняте, че още първи пѣтъ, когато се повдигна този въпросъ, тия хора прибѣрзаха да кажатъ, че Народното Сѣбрание отъ чисто партизанска точка зрѣние е повдигало този въпросъ. Азъ мога да декларирамъ отъ трибуната, че поне у насъ, на вѣрвамъ и у васъ, никакви партизански съображения нѣмаше, когато вотирахте да се приеме прѣдложението на г. Цанова и да се избере комисия, която да попълни даннитѣ за прѣстѣпленията отъ бившитѣ министри. Нѣмаше партизански съображения, защото е известно и на васъ, че вие не излѣзохте да вземете инициативата безъ никаква причина да ги дадете подъ сѣдъ, защото сж наши противници, но повдигането на въпроса за даване подъ сѣдъ стана по поводъ прѣдложението отъ Финансовия Министъръ за искане единъ кредитъ отъ 3.000.000 л. Това нѣщо, казахъ го, даде съмнѣние, даде поводъ на всички прѣдставители въ Народното Сѣбрание да си кажатъ: какъ е възможно да се искатъ по-напрѣдъ 2 милиона и сега 3 милиона; трѣбва да видимъ за какво сж похарчени тия пари. Дѣйствително, прѣгледахъ за какво сж похарчени. Но, г-да, азъ и тогава казахъ, и сега ще кажа — нека ме извинятъ за това, — че тѣзи, които повдигнаха въпроса за даване подъ сѣдъ бившитѣ министри, постѣпиха много лекомислено. Тѣ не изучиха добръ въпроса, не вникнаха добръ въ закона, не наредиха добръ фактитѣ както трѣбваше, за да блѣсне наявѣ, че има дѣйствително прѣстѣпления, указани въ конституцията, които даватъ основание да се повдигне углавно прѣсѣлване.

Сега виждаме, казахъ и отдѣвъ, че комисията излѣзе пакъ съ сжщитѣ данни. Най-напрѣдъ, докладътъ на комисията, както е направенъ, прави ми впечатление, че е докладъ, — позволѣте ми да кажа — съ партизанска тенденция, защото комисията не се е ограничила въ рамкитѣ на прѣдписанията на закона, но си е позволила да ни даде едно обширно и своеобразно тълкувание за извѣстни членове

на конституцията, да ни чете теории по конституционното право и още дава заключение, като че ли е прѣдврѣшила въпроса. Менѣ ми се струва, че комисията нѣмаше тѣзи права. Комисията трѣбваше да се ограничи да изложи фактитѣ единъ по единъ на основание прѣдложението на онѣзи, които прѣдложиха даването подъ сѣдъ на министритѣ, и да каже: това намѣрихме ние. И ако имаше въ тѣзи данни, които се посочватъ въ доклада, такива, които да даватъ основание да се сѣдятъ министритѣ, тогава — да. Но азъ казвамъ, че това, което прочетохъ въ доклада, мене не ме убѣди, че ние имаме основание да дадемъ министритѣ подъ углавна отговорностъ, защото не е доказана нанесената вреда на Държавата за лична полза. Най-новото пѣщо, което се изважда сега, е нѣкакви си телеграми на Странски и Вайсенберга, единиятъ отъ които г. Министъръ-Прѣдсѣдателятъ нарѣче мошеникъ — неприлично е да се казва за единъ отсѣтствующъ човѣкъ мошеникъ, — който е оплѣлъ и министри, и Вайсенберга, и всички. Менѣ ми се струва, че това сж приказки зияде казани, защото, ако единъ министъръ не иска да се оплѣте, никой не може да го оплѣте. Но, г-да, отъ динитѣ и отъ телеграмитѣ не видѣхъ такива, които да уличаватъ бившитѣ министри дотамъ, щото да ги дадемъ въ сѣдъ. Въ телеграмитѣ има само фрази „коко“ и „моко“, които възбудиха смѣхъ, но, менѣ ми се чини, едно Народно Сѣбрание не може да гледа на тѣхъ като на сериозни основания за даване подъ сѣдъ бившитѣ министри. Цѣлитѣ докладъ на комисията е пълненъ само съ прѣдположения, а на прѣдположения не може да се сѣдятъ министри. Прѣдполага комисията, че понеже Странски телеграфиралъ на своя съдружникъ и понеже споменува въ тѣзи депешъ, че „азъ видѣхъ Коко или Clement“ или други, отъ това вади заключение, че министритѣ трѣбва непременно да сж заинтересовани въ тоя въпросъ. Може министритѣ и да сж били заинтересовани! Ако има нѣкой да знае работата по-ясно, нѣма, освѣнъ да каже. Но да давате министритѣ на углавенъ сѣдъ само на основание на прѣдположения, то е, менѣ ми се струва, много леко нѣщо, защото тукъ има юристи, които знаятъ, че прѣдположенията служатъ повечето пакти въ полза на обвиняемитѣ, отколкото въ тѣхна вреда. Нашето законодательство е положително въ туй отношение, и трѣбва да има ясно опрѣдѣлени обвинителни факти за прѣстѣпленията, които конституцията прѣдвижда.

Въ доклада видѣхъ още и такива данни. Цитира се единъ такъвъ случай: дало се едно обявление отъ Министерството на Вътрѣшнитѣ Работи да се дири подъ наемъ къща за Осенния институтъ. Между другитѣ притежатели, които сж давали къщитѣ си, билъ и нѣкой сп Коста Коевъ. Слѣдъ като се прѣгледали прѣдложенията, Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи, който билъ тогава Радославовъ, прѣдложилъ да се вземе къщата на Коева, но въ Осенния институтъ се намѣрили чиновници, които — трѣбва да прѣдположимъ, че сж имали свои приятели — искали да се наеме друга къща. Слѣдъ дълги прѣбирни, най-послѣ Министърътъ имъ наложилъ, че трѣбва да отидатъ въ къщата на Коева, слѣдъ като се направятъ нужнитѣ поправки и пр. Комисията цитира тоя фактъ и вади отъ него заключение, че трѣбва да се прѣдположи, какво тукъ Министърътъ е ималъ блага! Такова

ищо може ли да се мисли за сериозно? Азъ когато зададохъ въпросъ на единъ отъ комисаритѣ, защо се цитира тоя случай, той ми каза: „Ние го турихме само за курнозъ.“ Значи, вие два мѣсеца седѣхте да допълните доклада си съ курнози? Ами че всичкитѣ ви факти сѣ такива! Ние можемъ ли да се занимаваме съ такива работи? Можемъ ли добросъвестно да рѣшимъ да се дадемъ подъ сѣдъ на основание такива курнози бившии министри? Много хубаво забѣлѣжи отдѣвъ г. Министъръ-Председателъ, когато се касаеше до другитѣ министри, че, ако ние леко постъпваме и безъ достатѣчни данни дадемъ министритѣ подъ сѣдъ и сѣдѣтъ ги оправдае, това ще бѣде единъ шамаръ за Събранието. Мнозина приятели казаха: това не е шамаръ; ние да ги дадемъ въ сѣдъ, на сѣдинитѣ да правятъ каквото си щатъ.

Г-да! Менѣ ми се струва, че не трѣбва да постъпваме така леко, защото съ туй компрометираме страната. Досега понятието и между насъ, и въ външния свѣтъ бѣше, че когато падне едно правителство неговитѣ застъпници тичатъ да разрѣшаватъ дѣлата му. Отсега нататкъ вие като че искате да турите началото: като падне едно министерство, замѣстницитѣ му да го даватъ подъ сѣдъ и унищожаватъ. Такова тълкувание, каквото дава докладътъ на комисията, не може да доведе до другъ резултатъ, освѣнъ до този, който ви казахъ. Вѣдѣте увѣрени, че ако така се приеме тоя докладъ и мнѣнието на комисията, щомъ дойдатъ други министри, днешното Правителство ще бѣде дадено тѣй сѣщо въ сѣдъ. (Е. Начевъ: Ако сѣ виновати, ще ги сѣдятъ! — Д. Ризовъ: Ще пропадне България ли?) Азъ не говоря дали ще пропадне или не България, но говоря, че не трѣбва да се гледа тѣй леко на тая работа. България нѣма да пропадне и всички ни тукъ да осѣдѣтъ, но скандалътъ е голѣмъ, защото се изтрѣбляваме единъ другъ и позоримъ България.

Въ доклада си комисията дава тълкувание на чл. 155 отъ конституцията, че могло да има не само лична облага на министритѣ, но могло да има и морална облага. И каква е тая морална облага? Ето какъ я представява комисията: Министърътъ може да има нѣкои роднини, може да има нѣкои политически приятели и, щомъ тѣ сѣ пригласени въ нѣкоя работа, непременно и Министърътъ имъ облага и, слѣдователно, подпада подъ углавна отговорност! Така ако вървимъ, ще отидемъ до безизходенъ пътъ, защото тогава можемъ да тълкуваме така: Г-нъ Министъръ Сарафовъ разтури всичкитѣ общини и дари свои политически приятели, даже съ свѣщъ ги дари, за да ги избере. Трѣбва да търсимъ защо прави той това? И по логиката на комисията трѣбва да предположимъ, че непременно и той има нѣкаква морална облага. Отчяслява всички окръжни управители и назначава намѣсто тѣхъ свои политически приятели. Защо? Защото трѣбва да има морална облага, защото ще му потрѣбватъ за допълнителнитѣ избори да избератъ негови приятели. По такъвъ начинъ, ако вземемъ за основание доклада на парламентарната комисия, ще трѣбва да дойдемъ до безизходенъ пътъ, ще трѣбва да считаме всѣко дѣйствио на единъ министъръ за прѣстъпно, за морална облага. Може да има хора, които да гледатъ леко на тѣзи работи и да могатъ да дадатъ подъ сѣдъ едни бивши министри за предположаема морална

облага, но азъ нѣма да бѣда отъ тѣхъ. Макарь г. Ризовъ, който много обича да подхвърля закани на хората, когато говорятъ, да има куража да прави апелъ, че ние трѣбвало да вотираме за даване въ сѣдъ, защото сега били случаятъ да излизаме нѣкакво минало, нека той ме извини, но азъ подиръ неговия умъ нѣма да тръгна. Имаше ли мнѣщо минало или не, остава обществото да сѣди. Азъ отъ миналото си и дѣлата си не се срамувамъ, а се гордя съ него. Какво поведение ще държимъ ние при вотирането, това остава наша работа. Вие оставѣте на нашата съвѣсть сами ние да избираме какво ще правимъ. Но не дѣйте ни кара, защото сте влѣзли въ единъ безизходенъ пътъ, да влѣземъ съ васъ заедно и ние и да вотираме заедно съ васъ.

Мнѣсно е да говори човѣкъ повече сега, защото трѣбва да прѣдставимъ доклада, а, както г. Ризовъ самъ забѣлѣжи, докладътъ не можеше лесно да се изучи, защото е дълъгъ.

Още едно ищо, обаче, ще кажа. Хората сираведливо могатъ да обвинятъ Събранието въ пристрастие, защото комисията е сѣла за нужно, по свои съображения, да изключи нѣкои отъ бившии министри отъ отговорностъ. Тя нѣмаше право да прави това. Г-нъ Юрданъ Теодоровъ, единъ отъ членовѣтъ на комисията, казва: „има, дѣйствиетелно, ищо и за тѣхъ, но тѣхнитѣ прѣстъпления сѣ помалки.“ Други казватъ: „има, наистина, ищо и за Военния Министъръ, но ние не го вибѣтихмѣ.“ Ами че като давате единъ кабинетъ подъ сѣдъ за нарушение на конституцията, за общи мѣрки взети отъ него, които сѣ имали за резултатъ нарушение на конституцията, тогава всички членове отъ тоя кабинетъ трѣбва да отговорятъ съвкупно. Така гласи конституцията. Всичкитѣ тѣзи мѣрки, като военното положение и пр., сѣ общи мѣрки и, ако вие намирате прѣстъпление, трѣбваше всичкитѣ членове отъ тоя кабинетъ да дадете подъ сѣдъ безъ да правите изключение. Това дава съмнѣние да се мисли, че или имате нѣкои политически съображения и ви стиска ботунътъ нѣдѣтъ, или сте избрали единъ само жертви и искате да ги дадете въ сѣдъ, за да излѣзете отъ това глупаво положение, въ което лекомислено се вмъкнахте. Може Събраието да рѣши каквото обича, но азъ нѣма да се стѣсна прѣдъ васъ да кажа, че ще бѣда на противно мнѣние. Азъ съмъ единъ отъ онези, които най-много сѣ писали противъ тия хора, и очаквахъ, че ще прѣдставите ищо сериозно, което може да послужи за даването имъ подъ сѣдъ, но отъ всичко това, което виждамъ отъ доклада, до заключение, че Събраието ще направи най-хубаво да остави тоя докладъ като характеристика на управлението на кабинета Тодоръ Иванчовъ, да изкаже едно порицание и да мише на дневния редъ. (Гласове: А а а!) Даването подъ углавни сѣдъ на бившии министри, безъ да има други данни, не може да се оправдае по никакъвъ начинъ прѣдъ общественото мнѣние, защото докладътъ не извади такива силни и положителни данни, които да доказватъ, че дѣйствително има такива злоупотрѣблениа, каквито се прѣдполагаха. Нѣма съмнѣние, че комисаритѣ, които сѣ ангажирали въ тая работа, могатъ да разтѣчатъ както цятъ конституцията и законитѣ, по ще позволите и на насъ да имаме свое мнѣние и нека да не ни упрекаватъ,

че правимъ това по нѣкакви съображения, а го правимъ по чиста съвѣсть. Азъ не съмъ убѣденъ, че въ тоя докладъ има силни доказателства, на основание на които да рѣшимъ да се дадатъ подъ съдъ бившиятъ министри. Може, наистина, да има нѣкои данни, нѣкои факти по вагонната и по хамбарната афери, но и вие сами казахте, че тѣ се основаватъ само на прѣдположения. Вие не казвате ни на едно мѣсто: тукъ министърътъ е билъ съдружникъ, взелъ такава и такава сума подкупъ. Вие говорите само по прѣдположения. Вие говорите, че министритъ правили търгове по доброволно съгласие, и считате това за достатъчно да ги давате въ съдъ. Това може да се пине по вѣстини, но не и да се поддържа въ Народното Събрание. Ами че Министерскиятъ Съвѣтъ е дѣйствувалъ на основание извѣстни закони, които въ извѣстни случаи му даватъ това право, дѣйствувалъ е на основание на това, че има едно болшинство въ Народното Събрание, отъ което е излѣзълъ, и че прѣдъ него ще отговаря. И ако бѣше излѣзълъ прѣдъ това болшинство, той нѣмаше да бѣде скѣденъ, а, напротивъ, щѣше да бѣде оправданъ, защото не може да се докаже, че всичко това е вършено за лична полза. А вие знаете, че прѣстѣпленията на министритъ, по които могатъ да се съдятъ, сѫ ясно опрѣдѣлени въ конституцията.

Г-да! Можете подиръ това да рѣшите каквото обичате. Азъ не искамъ да влияя никому, но имамъ куража да кажа своето мнѣние, защото прѣдставлявамъ извѣстна партия. И ние не можемъ да гласуваме тъй леко за такъвъ важенъ въпросъ, какъвто е въпросътъ за даванетоъ подъ съдъ на бившиятъ министри, когато виждаме, че фактитъ и доказателствата не сѫ толкова силни. (Г-нъ Д. Ризовъ ржкоплѣска.) Какво ще правите вие тамъ, то е ваша работа. Мене не ме смущава ни най-малко ржкоплѣскането на г. Ризова, или подхвърленитъ инсинуации. Азъ познавамъ г. Ризова и другитъ, които сѫ тамъ при него, и зная, че за тѣхъ общество нѣма, или пъкъ ако има, то трѣбва да бѣде съставено по социалистически отгеникъ и ако министритъ не сѫ излѣзли оттамъ, нѣма да бѣдатъ добри за тѣхъ. Че г. Ризовъ и г. Кирковъ щѣли да изкажатъ нѣкакво мнѣние, това не значи, че и Народното Събрание, па и ние трѣбва да вървимъ подиръ тѣхъ. Много право забѣлжи г. Каравеловъ, че то е тѣхно мнѣние, а пъкъ ние ще разсеждаваме съ разумъ и

съвѣсть, а не съ политически страсти, съ партизански съображения и съ желание да прѣустройваме обществото по калпна на Ризова и Киркова. Помнѣте хубаво, че не сте вие, които ще прѣустройте обществото. Вие можете да турите само началото на изтрѣблението едни други. Туй само можете. (Гласове: А а а!) Защото рѣшите ли единъ такъвъ въпросъ, вие давате пълно основание на всѣко бѣдѣще Събрание да даде подъ съдъ всѣки министъръ, на основание на туй тълкувание, което комисията дава и вие приемате. (Д. Ризовъ: Оставката на Грекова е единъ обвинителенъ актъ!) Оставката на Грекова е единъ актъ и той си постигна цѣльта. Цѣльта на Грекова бѣше да се махне това лошо управление, което създаваше партизани чрѣзъ властта. (Д. Ризовъ: Да останете вие!) Да, г-нъ Ризовъ, да останемъ ние, защото знаемъ да управляваме. Вие колкото и да викаете нѣма да дойдете никога на власт, а ако дойдемъ още веднажъ на власт, Вие нѣма да видите Народното Събрание. . . Въ всѣки случай, Вие съ вашитъ подмѣтания оттамъ, нѣма да убѣдите нито мене, нито приятелитъ ми да гласуваме слѣпшиката. Азъ имамъ куража да кажа това. (Д. Ризовъ: Обществото ще съди!) Обществото скоро ще почне да съди правилно и да види, че Народното Събрание е съставено отъ партизани, отъ политически дѣйци, а не отъ съдии, и ще разбере най-сетнѣ, че вие сте най-лошитъ съдии. Недѣйте мисли, че като пратите тия бивши министри прѣдъ съда, че съдътъ ще гледа съ също такива очила, съ които гледатъ г. Кирковъ и г. Ризовъ на дѣлата на едни бивши министри. Азъ съмъ увѣренъ, че съ тоя докладъ обвиненитъ по-скоро ще иматъ единъ оправдателенъ актъ, отколкото обвинителенъ, а туй ще бѣде шамаръ заслуженъ за Народното Събрание. (Д. Цанковъ: Виждамъ, че имашъ намѣрение да ставашъ министъръ!)

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Г-нъ Цановъ има думата. (Гласове: Часътъ е 7, г-не прѣдсѣдателю!)

Н. Цановъ: Утрѣ да има заседание въ 2 ч. послѣ обѣдъ.

Прѣдсѣдателствующъ А. Краевъ: Засѣданието се отлага за утрѣ въ 2 ч. подиръ обѣдъ.

(Край въ 7 ч. вечерята.)

Подпрѣдсѣдатели: { **В. Кжнчовъ.**
 { **А. Краевъ.**

Секретари: { **Н. Кормановъ.**
 { **М. Златановъ.**
 { **Д-ръ А. Ходжевъ.**

Началникъ на Стенографическото бюро: **Т. Гължбовъ.**